

Lojze
Kovačič

Kristalni čas

(Poglavje iz knjige)

Ko se spet izkopljem iz teme (nezavesti) v svetlobo, so ženske od vseh stvari in ljudi, ki me obdajajo, najbolj tuje, nenavadne, najbolj očitne, pisano kričeče in zmečkane; moški, ki sedijo v ozadju, so podobni ugašenim lojenkam: sploh jih ne zadeva tema in najmanj sodelujejo v svetlobi, ki je padla na vse. Natančno ko matematična enačba. Moški ostajajo zadaj, ko hrib iz posušenega dračja, negibni. Zdaj, v starosti, se

ženske in moški zbližajo med sabo, poenotijo, to je drugič in zadnjč v življenju. Prvič je bilo tako v dečjih zavetiščih: tam do tretjega leta starosti polegajo sosedovega fantka in sosedovo punčko na isto prično. V obeh teh obdobjih ni mogoče govoriti o dveh spolih, dveh različnih svetovih, o zmedu nasprotij.

IZ službe grem, ne da bi se ozrl na levo, ne desno, naravnost domov in se vržem na posteljo. Ves prosti čas, ki mi preostaja, prebijem v njej. Ostati zunaj ne morem. Iti ven – ne: v koliko razdrobljenih podobah se pokažeš v očeh mimoidočih... cel katalog raznovrstnih značajev, samega sebe dobiš iz menjave pogledov. Pri Sv. Križu, skozi katerega hodim: med grobovi se počutim varnega kot frontni zdravnik med bolniki v zaledni ambulanti; in še tu naletim na nekoga z žgočimi religioznimi očmi, ki me je zbrisal s tega prostora kot kalilca miru. Ali v rotovski špelunki, v katero sem stopil, ko sem se vrnil z grajskega hriba: pijančki s svojimi razsolzenimi očmi te spremljajo, ko greš k šanku, kot zgago, ki moti pravila razborite igre. Udeležiti se kake prireditve, diskusije, simpozija... obrabi tistih postav na stoli, od branja, razglabljanja življenja žolčni, vendar neokrnjeni, kot da bi se bili stoli in železna peč še enkrat pomnožili... A vseeno grem na protestni večer DSP-ja zaradi vojaškega procesa... V. B. me je zavlekel tja... Žareče sonce, vroča soba, veliko ljudi. To je priložnost povedati vse, kdo je početnik, zasnovalec procesa zoper revijo Beseda l. 1957... to je priložnost, ko bi tule v istih prostorih govoril, kako odbor društvenega gostitelja ni hotel l. 1976 dati vrednostne ocene eseja O svobodi umetniškega ustvarjanja zaprtega V. B-eja, češ da »osumljenim in obsojenim ne bomo pomagali«, in zaradi česar sem isto uro izstopil... Priložnost, da

nekoga za ovratnik vzdigneš iz tega človeškega mahu in ga pokažeš... vendar, duša »ne more«. Zato sem začel govoriti o dogodkih okoli svojega procesa, v obrisih, brez imen, o odmevu v takratni javnosti, nikakršnem! ... odmev je že bil, ampak v obliki protestnih pisem tistih hijen iz organizacij na terenu v obrambo države... a svoj ekspozé opravim slabo, predvsem zaradi nekega zadirčnega ženskega obraza v tretji vrsti, ki je terjal od mene krvave, velike, barbarske besede... o, znan mi je ta izraz! Zaradi nedolžno šaljive primerjave me je njej podoben patriot spravil ob kruh... zmeraj so isti tako napihnjani, kadar se gre za ali proti zastavi... šel sem ven, s povečano temperaturo, kot prežgodaj odpuščen pacient iz bolnišnice... Vik in krik, iz katerih se nikoli nič ne naredi. Nekakšno posnemanje glasu, ki je prišel iz oblakov in z besedo, brez materije, ustvaril svet v istem prostoru, v katerem prej ni bilo nič. Ljudje hočejo ustvariti svet iz sveta, škatlico vžigalic iz škatlice vžigalic; a to ni mogoče, mogoče je oboje samo pokazati. Druga beseda sledi prvi, tretja beseda drugi po božjem načelu enega krika in tako naj zapovrstjo nastane gibanje, ... na cesti ja, ... ne pa gibanje v bivanju... Časopisi smrdijo po tiskarskem črnilu, ko z aseptično vnemo mitraljirajo javnost, to veliko, čudno samoto... Nikoli nisem maral zadržano redigiranih ali na hitro spisanih in popravljenih plakatov: človek šprica črnilo, torej je. Časopisi postajajo zgodovina in veliki naslovi kontrapunkti epohe, ko zastarajo. A ti ne bojo, ker so preveč posredni. Zdaj jih odmetavam s postelje – te sveže rotacijske zmaje, da nastane gorovje papirja ob ležišču. Sem jaz bolan in zapuščen od sveta, ki je zdrav, ali je on bolan in zapuščen od mene, ki sem zdrav? Tekoča zgodovina se neha, ko ne čutiš več gradnje časa v njej. Konča se, nadaljuje se ko pobliskavanje refleksov na drugem bregu. Nič izrazitejša ni od nove mode ali sistema čevljev, ki ju reklamirajo, da gre od ust do ust, dokler se ne pridružiš bajki, medtem ko duša, ki ne »prenese današnjega dne«, pogine pod predpražnikom tvojega delovnega kabineta. Ali ne opazi, da te ni več... Obrazi mladih okrog mene postajajo čedalje mlajši. Pred časom, denimo (kolikšnim, ne vem), se mi je obraz dvajsetletnika prikazoval kot obraz petnajstletnika. Danes, ta hip, se mi zdi obraz sedemindvajsetletnega mladeniča podoben obrazu sedemnajstletnega fanta. To dela starost, ki čedalje bolj pripira oči in ne dopušča, da bi več svetlobe izhajalo iz tebe, kot je imaš. Vedno mlajši in glajši ljudje bodo okrog mene, na lepem bodo to štiridesetletniki, zatem petdesetletniki. Vsi se počasi spreminjajo v mladež in najmlajši med njimi, ki obiskujejo univerzo, bodo postali otroci iz vrtcev. Zadnjič, pred dvema dnevoma, ko sva šla z B. čez Ljubljansko polje, jo je pozdravila drobna deklica s psičkom. »Tvoja učenka?« sem vprašal svojega kompanjona (v letnike njene jezikovne šole hodijo zgolj učenci osemletke). »Ne, hčerka dr. M.-ove,« odvrne. »Sodnica.« Kmalu bo ves svet mlad, nedolžen, v mehki volni in mehkužen, jaz pa star. Na lepem bom začuden, ko bo takle peteršiljček začel izgovarjati temeljne filozofske resnice, in smejal se mu bom, ker se mi bo njegov zreli »ampak« zdel še daleč izpred njegove mentalne starosti. Izrojenost na obrazu osemintridesetletnega ubijalca, ki me bo mučil pred smrtjo, bo puhasto obličje najstnika, ki mu

življenje še ni naredilo obraza, a se gre nekoliko skrbneje in bolj urejeno svoje krutosti kot pravi tinejdžer. Svet bo postajal mlad, rdečeličen, napih-njen, ohol, izvajal bo dan za dnem svoje dve, tri resnice, okrutnosti in sadistične izmišljije iz svoje zavesti in podzavesti, iz stripov, otročjih sanjar-jenj in naklepanj, iz videnj veselih vodviljskih teatrov na sejmiščih. Kot v cirkusu, barvit, s truščem hreščočih muzik bo svet, za katerega bom potreboval potni list in posebno spremstvo, dobro specialko, da se bom lahko prebijal skozenj brez premočnih udarcev in preglobokih brazgotin. Mene in moje stare so uničili petindvajsetletni notranji ministri, osemnajst-letni patrioti, mlečnozobi funkcionarji. In čemu naj se ne bi (meni, ljubitelju magije, analogije števil, govorice datumov) ponovilo isto od istih, z istimi? In kakšen bom sam? Nekako tenak v družbi starcev, ki jih preziram zaradi njihove »modrosti« in angažiranosti, prozoren, glava se mi bo spremenila v dojenčka, majhen otrok bom, sam svoje orožje, ki sem ga nekoč, v mlado-sti, koval proti svetu, a ki se sedaj, nebogljjen igra s prsti na nogah v sivi mavrici pred vrati; znova pred vstopnimi vrati, to pot ne v svet velikanov, omejenih odraslih, ujev, ampak po drči naravnost v t.i. »p. m.«

Iz službe grem, rekel sem, ne da bi se kamorkoli ozrl, naravnost domov, in se vržem na posteljo. Ves prosti čas, kolikor mi ga preostaja od dneva, prebijem v njej. Kolena držim, kolikor me ne ovira trebuh, pod brado, kakor da bi bil star deset let. Pred časom, se spomnim, bi se še sramoval te poze. Kot otrok sem ležal skrčen v prožino, da bi laže skočil. Zdaj nimam več kaj početi s to lego, a ohranjam jo, ker mi jo dopušča bolezen. Lahko iznenada skočim in začnem... Kaj?... Nov trenutek tik ob postelji, ki mi bo dovolil narediti nekaj korakov, špranjica, v kateri bom malo poropotal, orehovo lupino, v kateri bom nekoliko zaveslal po jezeru. Do mize s papirji, da bi delal, ne morem... na njej ležijo napihnjene listi v mapah z velikimi naslovi *Dipi, Otroštvo, Smrt in bolezen, Amerika...* in te mape so dostojanstvenejše od razcefranih papirjev v njih in rokopisi sami imajo lepšo linijo v risbi, kakor jih imajo besede, ki se potem tiskane izвлеčejo iz njih... ta miza je trenutno zame nedostopen paradiz z odurno vegetacijo nekakšnega simbolnega in empiričnega življenja. Moral bi imeti moč idealista, pod pogojem, da bi na drugi strani dobil tudi strašno moč realista, da bi med obema vmes nekako sedel in začel delati... Zdaj bi lahko, ko bi mi bilo dano, mogel pisati samo tole svoje stanje... bolan, ločen od zdravega in zdrav ločen od bolnega... a kako to sprotno zabele-žiti, da bi se kasneje lahko spomnil? Ko bi mi v glavo zapičili senzorje, ki bi avtomatično beležili misli in čustva, ves ta notranji naturalizem za pet novičev... nekoč bo ta superiorna rasa tam zunaj, ki bi rada z vsemi štirimi pripadala svetu, zmeraj samo svetu, nikoli svoji naturi izumila tudi to. Samo besedo, preprost stavek. Spontanost (čeprav vanjo ne verjamem, vse je treba zmeraj žrtvovati, popravljati, rezati od sebe). Z beležnico in svinčnikom v roki se premeščam po postelji, od glave navzdol sem kot som na suhem, ki se ne more vzdigniti k vodi. Če ležim na levi, se srce močno napihne, če na desni, ne zaspim, ampak gledam v kavč, prepostlan s knji-gami in oblačili, če na hrbtu, zadremujem in naenkrat me začne dušiti kašelj,

pravočasno se ne morem usesti, onesvestim se in se zbudim pod kavčem nasproti, z lampo nad glavo. Človek s tem telesom, s takim ogrođjem pod mesom in drobovjem, rebri, golenmi, piščalmi, z raznimi valjastimi, drsečimi, tečajnimi sklepi, trahejam in črevi, skodelicami in lopaticami na svojem okostju! . . . Na zidu plakat 3 × 2 m . . . velikanski črn tank se vzpenja sredi bele puščave v diagonali z naperjenim topičem . . . ta lepak iz gledališke predstave »Resničnost« sem razobesil nekoliko iz ničemernosti, malo zavoljo mode, kajti hčerka zraven ima vso sobo polepljeno s posterji, nekoliko tudi iz skoporitosti, da bi stena ostala delj časa čista, nekaj iz obrambe, da mi ne bi domači obesili kake slike, olja ali podobno; podobarstvo na steni sovražim, le kateri monstrem si je umislil takšno adaptacijo občudovanja slikarstva za vsakega naročnika posebej . . . da naj bi vsak postal v svoji sobi konvencionalni sprejemnik lepote, Bog, to nima nobene zveze ne z duhom ne umetnostjo . . . A ta kvadratasti odsev sonca na zidu me zanima, to je lepo imeti v svoji sobi, spominja me na otroštvo, omogoča mi, da vsako tuje stanovanje zaradi njega pri priči postane moj dom . . . Če bi živel v prvem nadstropju, bi v odsevu sončnega pravokotnika na zidu zaradi posebne igre lomljene svetlobe in odprtih oken lahko videl razpršene sence ljudi, ki posedajo ali hodijo naokrog po ploščadi med stolpnici . . . V Steinvorstadt (Basel) ali nekaj let kasneje v Hammanovi hiši na Mestnem trgu (Ljubljana) sem v sončnem pravokotniku na zidu nad posteljo gledal sence ljudi, ki so hodili mimo naše trgovine spodaj ali so se zbirali pred Souvanovo pasažo nasproti. Pravkar sem, denimo, resnično užaljen po kakem prepiru pritekkel od zunaj in se vrgel na posteljo ali kak dan nisem maral v šolo ali z družbo, ki mi je žvižgala pod oknom, na ulico in sem poležaval. To je bila fina igra, kot da zasledujem ribe iz prosojnega papirja, koralnice v umetnem bajerju ali vidim nevidne angele varuhe, ki hodijo za vsakim. Sence so bile samo nekoliko temnejše od sončne luči, prosojne in nestalne, mogoče podobne vodnim žigom na papirju, kadar ga podržiš proti luči. Ni se jih dalo ločiti po spolih, otroci sploh niso prišli v poštev, ker niso dosegli spodnje vodoravnice, razločil pa sem, če je kdo nosil klobuk. Sredi pravokotnika so se sence mešale v gruče, postajale so dvojne, trojne, da se je tista, ki si ji sledil, izgubila v njej, in potem si jo spet težko našel, ko je prišla ven na plano, ob robovih rahlo očrnjena in na sredi razpolovljena s svetlo, muzirajočo navpičnico, vsaka, ki se je izmotala iz gneče, spet neodvisna nosilka svoje usode. Ljudje so hodili iz senčnatega, vsepovsod enakega zidu na desni v sijoči pravokotnik – eni vidni samo do vratu, drugi do kolkov – prekoračili so osvetljeno rampo sončnega izraza z visokim nebom nad sabo, nemirno podrhtevajoč ko na tekočih stopnicah, in izginili na levi, spet v senco istega zidu. Prišli so, se posprehodili po prosceniju, in ugasnili v zidu; in hkrati, ko se je to dogajalo, sem skozi odprto okno slišal tudi njihovo nepretrgano korakanje po pločniku, aritmično, visoke pete, prevelika obuvala, cele akorde zmanjšane septime, tek cokel . . . In takrat sem spodbujen začel. Dvignil sem roko v luč, da se je v sijočem izrezu jasno zarisala njena črna velika senca, ki je štrlela od gromozanske sence zidu ko ribiška palica. Če sem jo držal narahlo usločeno v polprofilu, je bila

podobna roki sv. Nikolaja de Flueja, zavetnika Švice, ki se je prikazala na nebu vselej, kadar je grozilo, da se bojo nesreče ali vojne začele okrog njenih meja. S prikazovanjem svoje roke je sv. de Flue zagotovil, da Švice ne bo doletela nobena od katastrof. Zoblíkovala se je vselej med oblaki, kot bel obsijan obris roke s prsti, dlanjo in zapestjem, in vsi gorjanci v Švici so videli, kako je rahlo usločena dlan obstala na nebu nad deželo... Če pa sem roko skrčil, je bila podobna rogati morski mini oziroma skali, ki se je bila utrgala z Mont Blanca... če sem razprl prste, je bila podobna orlu orjašu, ki odnaša otroke v pečino, ali satanu, ki se s svojimi kreljutnicami spreletava čez nebo... ali preprosto le jezni pesti Boga, ki bo udarila med ljudstvo. Obtičala je v zraku nad podrhtevajočo množico prosojnih glav, ne da bi bile karkoli slutile o njej. Tako mora biti! sem rekel. Spustil sem jo mednje, jih poskušal razmetati narazen, povzročiti preplah in nekatere odnesti v pečino v senčnatem kotu zgoraj. Ali... privabil sem se ko skala, ki jo je Bog utrgal med hudo uro, da je padla s celo laktjo nanje... ali: pikiral sem ko strmoglavi bombnik štuka, ustvarjen iz sence zidu kot oni, med zavijanjem sirene iz zgornjega očišča proti zemlji, hišam, ulicam, pasantom. Odigral, interpretiral, ponazoril sem z glasom, besedo, krikom vsa svoja občutja, od svete jeze do živalske mržnje, mehaničnih katastrof do božje kazni in svojega pomilovanja. Sto iger, zdaj se jih ne spominjam več. Podobne fantazmogarije sem uprizoril tudi s svojimi svinčenimi vojaki – topničarji, gardisti, strojničarji, praporščaki. Posebej sem imel na piki odrasle, ker jih je bilo preveč, da je bilo vse zagrajeno od njih in nobenega normalnega prostora več ne za psa, frnikulanje, lužo, ne za ladjico na njej. Včasih se je pojavil na zidu neki posebno dober, prostodušen človek. Uglajeno se je umikal ljudem, a ti so ga navzlic njegovemu bontonu skorajda stlačili podse; ko je bil pločnik spet prazen, se je spet prikazal ter veselo, zadovoljno nadaljeval pot, dokler ni spet naletel na gnečo in je znova vljudno obstal. Ta njegova senca je bila tako prisrčna, vesela, privlačna, da je zbudila mojo simpatijo in ljubezen, izločil sem ga iz maščevalnega načrta in mu naklonil nekakšno nadnaravno varstvo in spremstvo, kot da nad njim bedi samo božje oko. (Le k oknu nisem smel, da bi videl, kdo je ta na cesti, ki se venomer ustavlja na zidu in se je tudi v resnici ustavil pred ljudmi na pločniku ali v gneči pred pasažo. Njegova zunanost kdaj ni ustrezala njegovi dobrosrčni podobi na zidu. Ali pa sem šel gledat tistega, ki sem ga kaznoval, in da bi ga videl, kako se vede v življenju. Včasih sta eden kot drug nasprotovala moji viziji na zidu. To me je zmedlo in mi vzelo veselje do igre. Potem sem pozabil na okno in se znova lotil svoje optične zabave. Pozneje sem si kdaj dejal, da je to, kar se prikazuje kot senca na zidu, vendarle duša, in ta je zmeraj navskriž s telesom, kajti zadnji v življenju so v nebesih prvi in obratno.) Seveda me je potem, ko sem treščil s pestjo med ljudi, da so se razleteli na vse plati – marsikdo med njimi šele takrat opazil, da je to storil ta, ki so ga dotlej omalovaževali ali ga nemara celo črtili – prevzelo sočutje in začel sem jih božati po glavah kot zdravnik otroke v bolnišnici. Saj niso mogli nič za to, kar jih je doletelo. Mislili so, da so trop jagnjedi na njegovem pašniku. Mislili so, da živijo kakor travnik

v veselih regratovih lučkah in sem pa tja v kakem napihnjnem ostrožniku. Niso se nadejali kazni, najmanj pa nepričakovane: bili so nemočno, nemo, prozorno pleme. Po katastrofi sem spustil cel konvoj naprej, ne da bi se bil zmenil zanje. Saj sem vedel, da se nihče med njimi niti v snu ni zavedel, koliko pasti, presenečenj, naključij, priznanj ga čaka na njegovem sprehodu skozi svetlo polje sončnega zidu. S kakšno energijo in vnetostjo je moral razpolagati Bog, ki jih je gledal, kot mi gledamo žuželke; koliko zanimanja in moči presoje je moral imeti ves čas ob svojem boku. Tale svetli pravokotnik je bil pravcati Neronov amfiteater s strašnimi in neujemajočimi se pravili krvavih iger. Tisti, ki se je pripravljaj v senčnem zidu, da bo nastopil v svojem zaupanju, niti slutil ni, kaj vse so mu podstavili na poti; a najhuje je bilo, ker so za njim kar naprej prihajali drugi. Vendar, ko so prehodili svetli kvadrat, zbunkani ali ne, ponoreli ali pri sebi, so brž odnesli pete za senčno črto in se potopili vanjo, izhlapeli v zidu ali pa umrli na njem. Strašno pa se je pisalo tistim, ki so si zaželeli povratka in so še enkrat hoteli prehoditi svojo pot nazaj, tokrat od konca proti začetku, ker so hoteli v svoji nečimrnosti preizkusiti, če bo šlo tudi zdaj brez nezgod; ali pa rešencem, ki so se vrnili, da bi se postavili na najvišjo stopnico, da bi počastili svojo prejšnjo zmago; ali tistim, ki so ušli katastrofi in jim hudič ni dal miru in so se želeli prepričati ali so imeli le srečo ali jih je mogoče obvarovala božja previdnost. Vsi takile so jo skupili, če sem le koga spoznal od teh. Ni jih bilo malo. O, ni bilo ponavljanja, ni bilo popravljanja, ni bilo priznanj za srečen pobeg in pika. Prišlo je, šlo, odšlo. Ampak tisti, ki so zdravi in celi prešli magično luč, so jo odnesli: vzšli so v senco na zidu, se porazgubili v njeni ogromni mračini ko v srečnem zalivu. Raztelesili so se, a ni bilo opaziti niti enega več, tudi mojih ljubljencev ni bilo nikjer več, potonili so v zid, ki se je postavil kot previsna stena nad mano, hušknili v razpoke ali za plitke vzpetine v ometu, kot v samostojne province; tako so rešili svojo neodvisnost in posebnost; pritajili so se v veliki senčni poli, ne da bi bili okrnili svojo avtonomnost; in čeprav jih ni bilo videti nikjer več, je vse mrgolelo na stenah po sobi od njihovih lahkih, tankih senc . . . stotine, tisoči, navidezno kot eni z njo, a vsak čisto po svoje, ko bilke na travniku; in nikomur med njimi ni niti na kraj pameti prišlo, da bi zakoračil nazaj v svetli kvadrat . . . Eni so mogoče zaživeli na cvetočem hriščku . . . drugi so šli v razpoke, kot v deber, tretji v dno mavčnih lukenj; skratka, vsakdo tja, kjer je bil prepričan, da bo najmanj očiteno in najbolje živel po svoje, noro ali pametno, preprosto ali zapleteno, tako, kakor si je pač zamišljaj in kjer se ne bo nikoli zgodilo, da bi kdo hodil drugemu v zelnik, marveč se bosta pokazala drug drugemu šele tedaj, ko si bosta oba to od srca požežela, to pa bo zmeraj takrat, kadar se bo raznobarvna vetrnica, ki jo je vsakdo imel na drogu v svoji provinci, ustavila na naključnem barvnem kraku; ali bo snidenje potekalo čisto nepričakovano, veselo, kot regratova lučka, ki brez namena popotuje po travniku in se na lepem ustavi, kjer se; nikoli pa se ne bo prikazal takle, ki bi valil pred sabo sode, polne težkega kamenja. Kakor v igri ognja bo, kjer so enkrat plameni, drugič sence zanimivejše od zubljjev . . . skratka, življenje podobno plapolanju. In niti enega med njimi ne

bo, ki bi ga bilo treba pohvaliti ali kaznovati. Vsakdo od njih si bo zaslužil zgolj sočutje.

Če dolgo ležim in slišim iz radia v sosednji sobi slabo novico ali zagledam hud prizor na televizijskem ekranu, se počutim, kot da sem zakopan nekaj klafter pod zemljo, v neznanem kraju; vstati moram in nekemu, ki mu verjamem, telefonirati, ga spraševati po tem in onem, same malenkosti, in predvsem: poslušati misli v svoji glavi, svoj glas, svoje odgovore, dihanje, da se prepričam, da nisem v grobu.

Da bi se oblekel in šel v mesto... to bi bilo, kot bi padel v kako nadrealistično igro, med palindrome, v magnetno polje, raztrgane besede, v tisto znano šalo o »naključnem srečanju šivalnega stroja z dežnikom na obdukcijki mizi«... Če bi mi kdo rekel: »Pojdi, vzemi puško, zablokiraj se«... to bi bila odločitev za odprto glavo, o tem sem velikokrat realistično sanjal, kajti to bi pomenilo ravnati proti svoji udobnosti, proti sebi samemu. Ampak zdaj sem bolan, rekel sem že, ločen od vsega zdravega okolja. In če bi kdo prišel: »Pojdi in se iz protesta ubij pred sedežem Državne varnosti, saj tako in tako živiš sleherni dan le s svojo smrtjo«... kaj bi mu moral odgovoriti pošten vojak?

Grem po Titovi in spim. Z rokami v žepih. Izogibam se kulturnih zbirališč... založb, omizij v lokalih, stoječih družb za izložbenimi okni Mercatorjev, vseh t.i. premičnih prevezovališč za ranjence na duhovnih bojiščih... Dan, obilje luči na Metalki, Slaviji, »Črni vdovi«, na stari rumeni »Evropi«, mestnih avtobusih, na misteriju socializma, ki ga nikoli nisem razumel oziroma sem ga venomer popravljaval v imenu svojega najbolj intenzivnega razdoblja, otroštva in mladeništvu. Po zidovih grafiti o obsojeni četverici, po vogalih lepaki, slike, na šipah Sporočila Odbora... Jaz sem nekoč sebe v tem mestu opisoval od vogala do vogala... prazne izložbe in kopice zastav, luksuzne butike in sejemske prapore, preskakujoč vsak trenutek razna križišča kot lokalne domovine... zdaj bi moral nekaj čutiti, denimo, kako si za izšepetano šalo, pijan pod mizo v Šestici, dobil trideset dni kehe... a nič. »Kadar si na oblasti, braniš oblast,« mi je pred leti na Golniku razlagal pijan sopacient, bivši uslužbenec Državne varnosti, ki se je po Rankovičevem padcu zaklenil v svojo sobo in se ni maral več odzvati službi, *ker so likvidirali mojega šefa*. »Kdor moti oblast, tega je treba brez milosti odstraniti, ni pomembno, kako.« Klobuk dol, zmeraj je treba priznati, da poleg tvoje stvarnosti obstajajo še druge, in predvsem zmeraj je treba čutiti in misliti proti sebi, dokler te ne zmanjka, da se potem spet najdeš. Zdaj vsepovsod na površju, v cunjah in krpah plava nekaj, kar je spodaj, v globini zamolklo eksplodiralo, se razkosalo, a po ostankih, ki jih lahko vidiš, otipaš, ne zaznaš, da je to od tistega života, tiste masovne gmote človeške nature, ki je nosila v sebi živo smrt in mrtvo življenje ter je venomer burkalo dno... tile kosi, krpe, papirji na površju ne pripadajo

organskim delom tistega mamuta, ki si ga некоč čutil pod nogami, nasmeški, solidnim oblekam, itd. . . . ne dotaknejo se tistega bistvenega v duši. To niso delci tistega plinastega ozračja, ki sem ga dihal doslej štirideset let, zmeraj le z enim pljučnim krilom . . . tule se zdaj vdihava z drugim krakom, katerega nisem nikoli uporabljal, čistim kot steklo, ker nikoli ni zajemalo plinov iz kanalizacije . . . Ali je vse privid in se zibljem na nekakšnem debelem morju . . . sem in tja . . . sem in tja . . . In se tole, kar vidim v mestu . . . dogodki, avanture . . . dotikajo mojih stanj, ki nosijo v sebi klice bolezní, in se tale dokument, krhek, oslabel kot jaz, dotika nekega dokumenta nekega drugačnega bivanja, ki učinkuje prav tako nalezljivo? . . . Nekaj možnosti seveda še imam v svojem položaju: sovražiti svet ali ga imeti rad . . . ta možnost se je v meni zbudila in zdaj išče hrano . . . dovolj zanjo je gib, izraz, obleka in že izbruhne na dan simpatija ali antipatija . . . Vsekakor, od tule se zdaj strelja z lesenimi topovi, in to z mesta, s katerega sam ne bi nikoli. Rekel bi, nebo je v načelu intelektualno bogato obloženo, samo vojaki in ruševine pod njimi so nekoliko brezkužni, estetsko oblikovane klade. Nič iz teh razvalín se ne kadi z vonjem po »tistem«, kar bi moralo biti zadeto iz »tistega časa« . . . udarilo je tja, kjer »tistega« ni. A vsak topničar ima že od pamtiveka v svoji tablici zapisano orientacijsko točko, kam naj meri . . . a nič, to je zgodovina, od Egipta naprej, od prekupčevanja s kadihom, babilonskih bankirjev do danes . . . Zgodovina nima nobenega smisla več . . . nobene poti ni več navzgor, somraka človeštva, nobene iluzije več o tem, nobenega blefa . . . Pokopati nekaj pod drugim bajeslovnim imenom iz obzirnosti in vere, ali kot satansko povprečje, da ja nikoli več ne bi stopilo iz groba, se pravi, da se bo некоč spet pojavilo pod svojim pravim imenom. Štiri desetletja čofotati ob svoji deski v razburkanem toku, potem iznenada otipati pesek pod nogami in stopiti na kopno – na otok, ki ga pred minuto še ni bilo in se je ravnokar vzdignil, to je prevara, ti imaš v glavi drugo zemljino, do katere si plul, tisto, na kateri je najhujše iz nekdanje zdajšnjosti docela izključeno in na njej spet raste trava iz normalnih tal. Ti ostri predmeti, deli embalaže, ki plavajo na površju in me suvajo od vseh strani, topo . . . občudujem to minersko delo, zbuja mi simpatijo in ljubezen, ne zaupam in verjamem mu pa ne. Nekje se skriva defekt. In kaj bi hotel ti? Ne vem, odgovarjam kisló. V mislih imam namreč tisti meč, ki razseka vozél . . . vendar, potem bi pomrli vsi, pred dialektiko smo šibki, zato lahko govorimo samo »modro, belo, rdeče«, ker to ne obstaja . . . Ta množica zdaj, ki je napolnila prostor, da bi ga naredila znova zgodovinskega . . . V njej so pomešani vsi, krivi in nedolžni . . . prav. So, ki se tolčejo po prsih, kot junaki, žrtve političnih keh, v kateri so zares odsedeli samo kazen za denarne transakcije in goljufije. In tu vidim t.i. raziskovalce literature, njene poznavalce, učenjake, kritike, informatorje; na osnovi iztrganih citatov so brezbrizno uničevali avtorje in knjige, ne da bi jih prebrali, in zdaj protestirajo zoper justico, ker je z brezdušno kombinacijo sestavila nove sračje kontekste, po katerih zapira in obsoja intelektualce. In glej no, tu je eden, ki se je še včeraj in vsa leta nazaj smejal tvojim zgodbam o posiljevalskih prijemih samoupravljanja in s svojim smehom le

utrjeval neomajnost tega prikazenskega sistema. In tule je še simpatičen študent, ki z vojaško natančnostjo formira vrste svojih kolegov na trgu ter vpričo študentov izgublja študenta v sebi, in potem sede na podij. In tu je dober pisatelj, ki deli kot org. sekretar nekdanje partijske celice ukaze kolegom in vpričo pisateljev izgubi pisatelja v sebi in sede na podij... Pač množica v katastrofi in defektih, ker vsakdo izgubi sebe, in preden jo bom doumel v njenem hotenju, bo že izpraznila prostor, ker jo bo interes pognal drugam, in nihče v njej ne bo več vedel, kje je bila prej. Notri ali zunaj, nič ne razumeš v tej plazmi. Če gledaš od daleč, imaš neko legitimno stališče, najbrž nepravilno, a če si noter, ploskaš kot na koncertu, ker tvoj sosed tudi ploska, in v urnebesnem aplavzu se pianist desetkrat prikloni. Poudarjam, govorim o sebi, zmeraj samo o sebi, o svojem počutju, ki bi se ga prav rad znebil, in govorim to, v tem nestvarnem času, polnem znamenj, simbolov, parol, obredov, ceremonij, formulacij, gest, katerega ne obvladam. Kaj naj naredi človek pred to množico? Naj se skrrije? Saj buta v tvoja vrata, ne moreš ostati kar brez komentarija. Nekateri med mojimi kolegi so se vrgli v to, ko vroči kopalci v mrzlo vodo, eni siti nepravilnosti do grla, drugi, ker je njihova igra v umetnosti šla tako daleč od resničnosti, da je zadovoljevala samo še »obdelane, adaptirane, vzgojene« komitente – in so se zdaj prepustili valovom pristnega življenja, tretji iz golega herostrastva, da »ohranijo svoje ime potomstvu« (kateremu?), naslednji iz zakonite zveze zdavnaj preminulo duhovno aristokracijo naroda, pa spet drugi, ker jim je bila glavna privlačnost anarhija itd. itd... le kaj imam od tega, če naštevam, kateri vse ne sestavljajo maso? Vsak študent sociologije bi znal to bolje. Priznam, če imaš krizo, je udeležba v nekem izčrpujočem gibanju plodna, sam sem to izkusil, in ko sem nekaj točk pridobil na začetku, sem stal na glavi sveta in pozabil nase... oziroma sebe sem začutil v oklopu neke poosebljene »lucidnosti, discipline, pravice« in vse to dodatno še na »svoj osebno divji način« osumljenega borca... Predaleč grem, vem... vse je invalidno, dogodki, jaz, tole zapisovanje... Vse skupaj je še najbolj podobno kolodvoru z veliko frekvenco... vlaki prihajajo, vlaki odhajajo... saje, dim, pisk, šine, signali, ure, vrabci, nasipi, tekajoči potniki, ki se ne poznajo med seboj... Ne morem se otresti občutka iz l. 1938, ko sem prišel prvič s starši sem, da je to mesto, glavno slovensko mesto, eno samo železniško vozlišče. In cela dežela tranzitno ozemlje, prepreženo s progami in brzozavnimi drogovi, in vsi prebivalci železničarji in potniki na rajži... Šele za gozdovi in hribi, v mirnem gričevju, hladnih kamnih gora, v belih hiškah ob Muri je obstalo življenje vkoreninjencev negibno, v zorenju. Ampak tudi v mestu je ostalo nekaj tega... rdečelično dekle v dekolteju in z moškimi čevlji na nogah, kmet v klobuku in v srajci čez pas, z dežnikom v roki, nekaj zarobljene rustikalne sile od nekdanj... vendar, preplezana suknja na žaltavem telesu univerzitetnega profesorja, ki gre skozi Zvezdo z malinastim nasmeškom in zoženimi očmi, v katerih se poleg globoke moraličnosti nenehno obrača strojček lastnega ugonabljanja s samozaničevanjem, ... groza! kakšna odurnost, močiti svoj smodnik... In refleksi v mladih, ovire iz močnih, priostrenih kolov, zabitih v zemljo in zrak...

pol-evropski, pol-balkanski narod . . . o, če bi se vsaj ovedeli, kakšna moč je to! A ne, treba se je zanikati. Jaz sem denimo pisal majhne zgodbe, ker sem mislil, da pripadam velikemu narodu . . . veliki narod potrebuje senzibilne detajle, da se udomači na zemlji . . . Kitajci potrebujejo povesti o čričkih, o pajčjih in mravljinčjih bojih, o nočeh, prebitih v gorskih samostanih, o sprehodih skozi nasade oljk in malin itd . . . Zmotil sem se bil: to je bil majhen narod, ki je potreboval velike zgodbe . . . vcepljali so mu to željo po velikih tekstih – po Quo vadisih, po Zgodovini, po preveličani sakralni arhitekturi, celo tržnic in javnih stranišč, po eksihibicionizmu, povzdigovanju. Ti si narod vrtičkarjev, so jim rekli, malih kmetov, pridnih delavcev, obrtnikov, učiteljev, železničarjev, velikih hlapcev, kravjih dekel itd., iz tega, kar živite vsak dan, se ne da narediti ničesar . . . Če se hočete zavedati svoje veličine, morate etc. etc. . . . Vse samo v dobro sveta, nič za človeško naturo . . .

Tole tu je naša Bengalija na evropski celini, z raznimi plemeni, rasami, narodnostmi, s tremi osnovnimi etičnimi skupinami (Slovani, Romani, Germani), dežela mešancev, ki jih družijo edina skupna stvar, ki jo imajo za pravo domovino . . . jezik . . . pazljivost, skrb, nenadna panika ob njem pred tujimi vdori, sovražna nasršenost navzven, stroga nadzorovanost navznoter . . . takšnega introvertiranega jezika ne najdemo pri nobenem narodu. Jezik, ki so ga ustvarili tisti, katerim sem kot enajstleten fant sledil z občudovanjem od bakrotiska do bakrotiska v lesenih okvirih na hodniku ljudske šole Ledina . . . *Sebastijan Krelj, France Prešeren, Jernej Kopitar . . . Fran Erjavec . . . Matija Kastelec . . . Janko Kersnik . . . Urban Jarnik . . . Martin Slomšek . . . pater Škrabec . . . Simon Jenko . . . Janez Svetokriški . . . Janez Mencinger . . . Adam Bohorič . . . Valentin Vodnik . . . Primož Trubar . . . Murn Aleksandrov* itd. itd. . . . legitimno slovensko plemstvo, aristokracija, kateri sem hotel, ker sem želel z vsem srcem postati vitez, pripadati . . . Vsi ti in drugi iz hodnika v pritličju in v prvem nadstropju šole Ledine, so iz tega jezika delali pesmi, povesti, igre resničnosti. Vsi ti in drugi za njimi so šli prezgodaj ali prepozno po zlu v dimu in med šinami tega železniškega vozlišča . . . Pijanci, bolniki, nesrečniki . . . In danes znova po izročilu taiste aristokracije, pesniki sestavljajo ustavo, zakone, nacionalne programe, državotvorne listine itd . . . in čemu ne? Tu prihajam v kontradikcijo s svojim prejšnjim mnenjem, vem, a kaj ni vse naše življenje podvrženo dvojnosti? . . . Glej sfinge, centavre, pasjeglave bogove na začetku naše zgodovine; vsi živimo v kulminaciji dvojnega življenja . . . vse, kar ti je ostalo od življenja, je drugačno, kot si si predstavljal, da ti bo preostalo. Samo bebci še mislijo, da je vprašanje osebnosti rešeno za vselej . . . kajti zanje bi moral utemeljitelj relativnostne teorije izražati to teorijo tudi v privatnem življenju, sanskritologu naj bi se morali pri kosilu poznati hieroglifi, eksistencialistom naj bi njihova filozofija branila, da bi igrali hokej, carinik Rousseau, ki je lepil listke na kovčke podnevi, ponoči ne bi smel malati abstraktnih slik, politikom bi bilo prepovedano ure dolgo loviti ribe . . . Misлити in biti, to je dvoje . . . umetnost, znanost, trgovina, vzgoja in tisti, ki te stvari uresničuje, sta dve med seboj povsem ločeni zadevi, in če so sploh kdaj spadale skupaj, ostaja odprto . . . Dva milijona ljudi in štiri milijone

konceptov, ki naj se utelesijo v človečanskem in spremenijo svet, narod egocentrikov... z životom na pisanem Balkanu, z glavo zarinjeno med tri evropske meje, ko bolnik med aseptične blazine... napol mrtvi, napol živi od vsega tega... v svojih duhovnih dirkah enkrat enako hitri ko Lepota in zato povprečni, drugič počasnejši, zato kičasti, le redkokdaj urnejši od nje... zmeraj v globoki senci vplivov, ki padajo čeznje z vseh štirih strani neba, da se komaj kdo lahko izkoplje in dvigne glavo... Nočem biti ujetnik. Zdaj je Slovenec ujetnik Slovencev. Pod gospodstvom Slovencev. Potenciran, tepen, izzvan, povzdignjen po Slovincu. To se godi zdaj, v tem trenutku... A v poltemi, tam nekoč, mogoče ponovno, v medsebojnih odnosih, postranskih ali tistih navzgor, odprtih, ko se oblikuje skupnost... spodaj, med štirimi očmi so neizprosni... ali nemočni drug do drugega... Največja nesreča pa so stari, shirani volkovi, črni in rdeči, ki so vsak zase pozrli po polovico tega naroda in zdaj obdelujejo svoje vrtove, kot da se ni nič zgodilo in nihče ne manjka. Največja nevarnost je pozabljati na formacijo življenja, na igro antimonij in kompenzacij... zbujaati idealizem, materializem, abstraktne formulacije z deklamacijami v fortissimu... v imenu teh so bili opravljeni vsi genocidi. Lahko si idealist, pod pogojem, da boš po drugi strani realist. Laž obstaja, a tudi resnica. Svoboda je, a tudi disciplina. Anarhija, ja, a tudi red. Upreti se fascinaciji religij, ideologij, osebnih prepričanj... z občutljivostjo, z boleznijo, če ne gre drugače, s prenikavo hudobijo. Deformacije, glorifikacije – prav, a naj bojo na drugi strani tudi ustroji in zmanjševanja. Zdaj gledajo vsi drug drugemu pod prste... drug drugega obsojajo z udarnimi pregovori na dolge kazni in smrt... mladi jih govorijo z akcentom starih, stari v akcentu mladih... ali se preprosto ubijajo z očmi. »Pes« slišim zadnjič, kako nekdo kriči za nekom v pasaži Nebotičnika, in v očeh mu je stalo z velikimi črkami PES. In tako naenkrat ni treba več besed, ampak samo še pogled. KOMUNIST. BELOGAR-DIST. IZDAJALEC. UBIL TE BOM. ČAKAM TE. Ali v avtobusu, ko sedimo eden nasproti drugemu: PUSTI ME, POMAGAJ MI... Duše so postale v očeh slogani, ki govorijo kot prižgani televizorji... Oči vsakogar postanejo spet njegove, ko ostane kakor jaz sam brez »bralcev«... takrat se znova prepredejo z njim samim, z začudenjem, z dušo. Vem, ni samo tule tako, povsod je, vendar je tule edinstveno, to vsi vedo. In ker tako je, se dan na dan odvija iznad slehernega isti zvitek: »Kdo je nekaj in kdo je nič?« (In duša, ki venomer govori »nočem«, »ne morem«.) In tako postane eden Don Kihot in drug nori narednik, ki strelja vanj, da bi se ga dokopal... trupla?... ne!... njegovega mesta, kajti zdaj bo on zasedel vlogo Don Kihota in včerajšnja žrtev bo njegov eksekutor. Je nekaj kot neprekinjena muzika, ki prihaja od zunaj, nekaj, o čemer vem, da ni prazen vodnjak, in lovi pol – besede, pol – občutja, pol – misli, krike, ves čas z neulovljivo roko. Ja, turobnost je to, najboljši del nas samih, naša resna bolečina. Ne odbija sicer veselosti, satire, ironije, burkaštva na svoj račun, vendar zmeraj biva vmes, v svoji legitimni bolečini pred umetnim ogle-dalom.

Kot otrok, zvečer, v polspancu, sem pustil kdaj, da so se dnevni dogodki v menjajočih se kulisah vrstili mimo mene... Dolge spodnje hlače in šal, kapa na glavi in z deko na hrbtu prečkam tramvajske šine v mraku, da bi ob pozni uri obiskal prijatelja v predmestju. Ali dosti prej: mlajša sestra me vzame v naročje in tesno sključen pod naprsnim prtičkom zauživam svoj zdrob. Sestra tudi je in kakšna slast je to, v polsnu, pod servieto, biti navzoč pri večerji. Čeljusti meljejo in glasovi prihajajo iz želodca, v katerega se spuščajo grizljaji, in sestrine tožbe »o neznanskih skrbeh« in »kakšne težave« je imela čez dan z mano, oči zasukane navzgor in svareči prsti, vse to je sestavljalo podobo dneva med topečimi robovi mojega polspanca... Zdaj mi ne pride noben dnevni prizor več pred oči. Kot da se je odigral nekoč zdavnaj, l. 1956, ko sem v Fiesi spoznal morsko dno s podvodno masko, sposojeno od Minattija. Dan, ki je minil, je pepel, v katerem ni več časa, ne mene, ne drugih. To, o čemer razglabljam, je »jutrišnji delovni dan«, ta racionalna kocka, ki poskakuje na razburkani vodi ali se kot železo pogreza (z menoj vred) na dno. Vendar, ne nastavljam si več rok k robu mize, da bi se ujel v dlan, ko bi s tal padel na tla... ne ljubi se mi več. Razbil si bom nos. Raje predvidevam reparature tam, kjer mi je svet že pregledal armaturo in bo jutri nadaljeval, da bi mi prišel do živega... na to mesto si že zdaj polagam obliž na obliž, krpo na krpo... prav na debelo si obvezujem kolena. Jutri bo treba spet splavati ob svoji deski po deročem toku in paziti, da me t. i. kompozicija življenjske fabule, v kateri je več fikcije kot v fikciji, ne bi treščila ob preveč špičasto skalo, ob določeno »kompetentno tujo napako«... čas spet nanaša rane zgodovini in privatnemu življenju, kamorkoli se obrne s svojim repkom ali rilcem, jaz pa potrebujem le eno: praznino okrog sebe brez kakršnegakoli prekletlega sodobnika... Zato razmišljam zgolj o jutrišnjem dnevu, mogoče še o pojutrišnjem, ki se dela zraven... kar bo čez teden, mesec dni, tam še ni nič, je prazno, čas mora šele nastati... Kaj je in kaj ni človeškega v tem ali onem, ne razglabljam več... o tem naj razmišljajo A., B., I., U., Ž., in še kak zastopnik iz ene od domačih duhovnij. Ponavljam svojo staro tezo... vržen sem bil v življenje z množico 200 milijonov spermatozoidov, kateri je bilo sojeno, da bo preživel samo eden. Vsi razen enega naj bi poginili. In ta eden, močan in nasilen, se rodi in pride na svet kot človek. Ko se rodi, misli, da je edini svoje vrste, a izkaže se, da je spet eden, in to ne samo eden med 200 milijoni, ampak eden med 4 milijardami. In zdaj se začne vnovič borba s pravimi in nepravimi bojnimi fintami sredi tega vseobsežnega človeškega pragozda... in potem, deset let pred pravo smrtjo, začneš že umirati... tudi zaradi občutka nadštevilnosti, če nič drugega... Kaj je človeško in kaj ni, leži v neredigirani globini, tam je tudi zapisano kakšna špecija je »človek« in kakšno mesto ima kot eno izmed gibanj vesolja... Indoktriniram, privzgojenim, adaptiranim prepustimo table, Darwina etc., milijone logikov in mitologov. Kar jim je bilo vcepljeno od zarodnikov, to bojo vcepljali naprej... važno je nekaj drugega: v tebi je nastavljen nekakšen zabojček s posebno prstjo. Duša. Duša, ki je ahistorična in »noče«, ki hoče ostati »v ozadju«, se ne mara »riniti v ospredje« A tu je tudi telo, biologija,

»današji dan«. Ta kajpada ne zaupa duši, ker se mora prebijati skozi džunglo, blato, meglo, predele grozovite žeje, duša pa ga zavira, pritiska nanj, noče nič slišati o zgodovini, o dnevnih nalogah, o ciljih, o važnih prvih, najbolj potrebnih rečeh. Duša je nekakšen samostan v človeku, biologija je svet. Duša je negibnost, biologija je gibanje. Duša je večnost, življenje je minljivost itd. . . . Top! top! koraka biologija v svojih večmiljskih škornjih, da bi čimprej prišla do bilance, in duša vrešči »ne morem«, »ne maram«. Morala bi se, kot družabnik, ves čas pripravljati na prevare, na kompromise, na pogoje za nadaljnjo pot. Duša pa je raje brrrr!, ponižana, to je zanjo prava čast, kajti v ponižanju, ve, je več prenikavosti kot v zmagah. Po vsakem porazu zadovoljno zadremlje. Dobila je svojo krmo. In tebi je tri dni po polomu in javnih sramotitvah tudi že lažje dihati na svetu . . . Ne, nobeno človeško bitje ne zasluži drugega kot pomilovanje . . . Ampak na lepem smo spet tričetr ozemljeni, na poti . . . imamo želodce, otroke itd., tudi ljubezni, katerim se je treba žrtvovati nekaj »kompletnega« . . . spet je pred nami močvirje, žeja in pitje obenem . . . in najbolje, kar lahko storimo, je, da posnemamo ženske, ki so doumele in samo izvršujejo . . . A tako pride kot strela z jasnega dan, ko ima vse naenkrat puščavsko-morski horizont, ko nam nobena reč več ne diši, ko se nikogar več ne spominjamo, ko se vse, kar vidiš, končuje samo v sebi, ko je edini glas tisti, ki ga slišiš, ki smo ga povzročili sami . . . Če smo torej samo prikazni iz sna neke brezpogledne pošasti, potem imam razlog, da pokažem roge in izstopim iz te njegove fikcije . . . Ti stari bedak, si rečem: če bi ta trenutek prišlo do razkritja uganke, bi jo bil sploh zmožen dojeti? . . . Nisem sposoben niti, da bi karkoli, kar bi mi povedali, pristojno sporočil naprej, ker se ne morem zanesti nase. Le kako, ko vse pozabljam in najdevam tam, kjer nisem bil . . . ko moram npr. dvakrat pogledati, če žebliček v zidu ni muha, ki leze po grelni cevi navzgor, in ko ugotovim, da je risalni žebliček, se mi čez sekundo spet zazdi, da je nagnusen insekt, ki leze po steni proti stropu. Prebite pare ne dam nase. Tudi ko bi mi uspelo malo razmakniti zastor, . . . bi to lahko povedal drugim? Ostajam v megli svoje pojemajoče moči, ki se zgošča . . . saj mi celo metla pade iz rok, ko pometam svoj brlog . . . papirje, papirje, škrniclje, čike, časopise . . . pade mi čez sesalec za prah in se mi kompetentno reži kot enačba . . . Obračam hrbet zdravljenju, preventivi, kurativi, vsej tej prekleti terapiji za ohranjanje, protezam v ustih, berglam, plastičnim vijakom v kolku . . . telo naj razpade kot drevo, vsaj s tem se ne grem izumetničenih naprezanj po raztezovanju, kot se gre vse . . . Davno pred tem sem se že odrekel drugim važnim rečem . . . kravati, obleki za na lepše, avtomobilu, listnici za denar . . . Čobodra je v moji glavi, ne samo zaradi bolezni, trenutne »historike« in pasje vročine v tem poletju, v katerem ne morem dihati . . . no, tudi ta obroč okrog mojih trahej je nasledek »strukturalne« napake v napredku, podane iz rok njegovih dobrovoljnih izdelovalcev, ki vejo, kaj je človeško in kaj ni in bodo . . . ker se znajo tako sijajno izmuzniti samemu sebi . . . uničili vse, kar je živo na zemlji. Celto to me ne zanima, da sem lahko vsakih pet minut drugačen in se ne čudim več različnim mislim in njihovim medsebojnim prepripirom

o bistvu. Kalejdoskopi, vem... delam jih z otroki pri učnih urah iz barvastih stekelc, črepinj, biserov... potem gledamo to simetrično furijo, slepila brez slepil. Ni višek moje udeležnosti že v tem, da razmišljam brez ene same misli? Sicer ne verjamem niti v železobetonski zid v svoji sobi, v njegovo varnost in obstojnost... vem za prosojnost oksida, njegovo valenco, sestavnost vode, cementa, peska, železa... skupaj zmiksane protislovnosti, križanec naravnih elementov... kaj je to drugega kakor človek, ki kakor stara garderoberka na domači veselici hlipa, joka, obupuje v nekem kotu sončnega sistema?... In kaj je potem z zemljo, vesoljem, planetom, makrokozmosom? Vidim z balkona luno nad Ljubljanskim poljem – takšno, kakršno imam rad, z nagnjeno glavo, malo pošev, a spodnjo čeljustjo iztegnjeno naprej, podobno obrazu predimenzionirane šeme – žal ne more več magično učinkovati name, ker so l. 1969 prišli nanjo ljudje – zdaj je le še pust mineral, kamen – kremen osramočenega planeta. Včasih je bilo več coprnij in analogij, simbolnih. Potem si zvedel za zakonitosti, kako delujejo mutacije, transgresije, oploditve, razumel si jih, pomirili so me. In nato te je na lepem kot strela z jasnega prešinilo: zakaj ravno tako in nič drugače? Vidiš, ravno v tem leži odgovor za vse, tu je spoznanje, je Bog, katerega iščeš že na veke. Naše življenje bo zanimivo samo dotlej, dokler ne bomo prejeli znanja o vsem in bodo naše glave zagorele s hladnim plinom. Ko bomo prispeli do tja, do tega pustega brega, bo prikazen rekla: »Vse razumejo. Torej konec«... In zbudila se bo in nas ne bo nikjer več.

O Bogu ni treba govoriti nikoli. Zato, ker ga je že vsak zanikal na površju, v globini pa ga še ni nihče.

Pišem tole že od jutra, slep, zastrupljen od cigaret, trd od sedenja in s trdo roko od svinčnika, mudi se mi, vsak čas bom moral v službo, rad bi postavil piko na tale odstavek – nikoli se mi ne bo več tako odprlo kot zdajle – urin kazalec teče, čakam in naenkrat se slišim, kako ponavaljam: »Bog, Bog, Bog...«

V zvezi z Bogom lahko govorimo le o svojih samogovorih z njim, o njem kot o stvarniku in o svoji ljubezni do njega ali sovraštvu.

Lojze
Kovačič

Kristalni čas

(Poglavje iz istoimenske knjige)

Kje je Bog? Ko so me v naročju prinašali k oknu, da bi gledal cesto, so mi ga pokazali v velikem, belem, od sonca obsijanem oblaku, ki se je vzpenjal nad Elizabethplatzom. Ta ogromni, snežnobeli oblak na modrem nebu mi je do danes ostal v očeh. Pod njim so se videle postavice – golobje – metali so si s kljuni kapljice na hrbet in stopicali sem in tja po hišnem slemenu, važno kot direktorji, z rokami na hrbtu...

Drugič sem ga začutil na Srednjem mostu ob Renu, ko sem gledal proti severu: ležal je zleknjen na rožnato plavem pogorju znad jamborov, remorkerjev in žerjavov... morebiti je bilo to njegovo telo in so bila njegova kolena? Dolgo je zame obstajal tam, mogoče, ker so Renu rekli Vater Rein, Bogu pa Oče nebeški... Naslednjič je bilo to v otroškem zdravilišču Langenbruck v kantonu Urach. Pomembni sta bili dve stvari: gore so imele iste razpoke in žile, samo neizmerno povečane, kakor kamni, ki sem jih metal, in nebo je bilo blizu. Ponoči se je Bog sklanjal nad našim sanatorijem s turni v hosti; sredi noči, ko sem se prebudil, da bi šel na kahlo in je črno nebo ležalo na zemlji, je bil tudi na plafonu, po stenah in posteljah mojih sopacientov v skupni spalnici, medtem ko se je po tesnih prehodih med njimi vlekel njegov zanimivejši podaljšek, prenikavi hudič... Nekaj, kar je od začetka ostalo nespremenjeno, so bile nevihte: Bog je bil besen in je v svoji divji ihti moral valiti kdovekaj čez nebo, morda skale, in bliskal z očmi... tolkel je po žlebovih hiš, v katerih sem bil jaz, razjarjen, drugače ne bi bil oče. Celo dež, ki je bil, je bil veliko telo, voda iz nesmrtnih izvirov na nebu, ki je padala, da bi uničila skvarjeno vodo na zemlji. Nekaj let zatem; nekoč med nevihto, je hodil Bog za hišo na Gerbergässli, slišal sem njegova ogromna stopala, ko so se prestopala po dvorišču, da je cmokalo v zaraščenem mahu in trpotcu...

Nisem pripadal nobenemu društvu ali skupini, šolski, verski, športni, v kateri je kolektivni Bog pripadal vsem. Bog je bil individualist. Pripadal je samo meni ozir. prihajal je z neba vame (počivat ali divjat): jaz sem ga spraševal, on je odgovarjal v načelu, on je spraševal v načelu, jaz sem

odgovarjal. Zato se nikoli nisem zanašal, če sem delal kaj narobe, da gleda drugam.

Nikoli ni bil na zemlji, na tleh, najmanj v mestu, zmeraj iznad... »Dort oben ist unser Gott, sehr tief... hinter diesem Himmel hat er seinen eigenen Himmel...«* Pokazali so od obzorja gor... grozno, kako je neskončnost obležala kar takole na koncu nohta.. med nebom in zemljo... Na tleh je pustil samo stvari svoje nekdanje navzočnosti, ki jih je na začetku delal na zemlji, in potem odšel... naravo, vodo, razna drevesa, hribe, travnik, ampak te reči so si ljudje prisvojili in prevzeli v upravljanje, kakor zabožčke z zelenjavo in rožami na oknu. Nikoli ni bil v cerkvi ali zraven nje. Kakšna neumna fantazija postaviti Boga, ki je imel bivališče na nebu nad svojim nebom, v poslopje na zemljo, podobno magistratu, z zamoklimi okni in okroglimi vrati. Kadar sem prišel na svojih potepih v bližino cerkve, nisem imel občutka, da je okrog nje ali za njenim zidom več Boga kakor drugod. Stavba se mi je pristudila bolj od bolnišnice ali šole, za njiju si vsaj tri ulice pred seboj vedel, kaj se dogaja v njiju, a po mišljenju ljudi je bilo to poslopje sveti hram, nedotakljiv, odprt nebu. Bil je samo bolj nazobčan s krogلامي, nišami, figurami iz kamna od ostale ulične arhitekture, vendar so bili tako okinčani tudi gradovi. Če sem kdaj vrgel pogled na ljudi, ki so prihajali iz temnega predverja, me je zaskrbelo prihodnost: njihova pokončnost v drži, negibna resnoba, strašna bledica na obrazih. Kadar sem kdaj, ker je bilo zunaj vroče ali snežno, pokukal not, je zadišalo po trohnobi in turobnosti smrti, taki, ki se ledeno poti tudi poleti in pozimi, po kamnih, nasilno zabitih v okrogle oboke, in zraku, ki je bil kakor gnilobni zadah iz starševskih ust. Cerkev je oddaleč s svojimi špičastimi zvoniki zagotavljala, da ima vse pod nadzorstvom, in obljubljala je vsem katehumenom, ki še niso bili nikoli v njej, kazni, komaj bi kateri prišel pred njeno obličje. Od vse arhitekture je cerkev najbolj maličila zemljo in ohlajevala nebo.

Doma niso bili verni ne pobožni in prvič sem stopil v katoliško cerkev pri sv. Pavlu, na rue de Bourg, h krstu. Moral sem iti zaradi denarja, ki so mi ga podarili, kajti duhovnije drugih veroizpovedi niso dajale nič; do devetega leta in pol sem bil brez zakramenta in klicali so me kot pogana »Bubi«. Cerkev je bila široka, mračna skalnata duplina z dvema velikima žreloma na vsakem od vogalnih zidov pred oltarjem: na enem je v zraku visela prižnica, nasproti nje na tleh pa je stal krstni kamen, školjka in nazobčana streha. Na sredini cerkve so, ko sem vstopil, imeli ravno pevsko vajo najmanjši prebivalci tega pečevja, oblečeni v posebna oblačila: črna krila in bele srajce z rdečimi nabornicami. Ko so me, tako velikega, dvignili h krstnemu kamnu in pomočili, so se mali zahihitali, skrivaje obrazke za

* »Tam zgoraj je naš Bog, zelo globoko... za tem nebom ima svoje nebo...«

notami. Ko sem potem čakal zunaj, še z mokro glavo, je prišel duhovnik, ki me je krstil, v civilu in mi dal v veliki, močni rumeni kuverti tiskan list in zlatnik za 20 frankov. Kovanec so mi doma takoj vzeli, ker so ga potrebovali. Zaslužil si torej denar, če si postal vernik te cerkve...

Odslej sem moral redno k maši, v Baslu in pozneje na Dolenjskem. Zaradi nekega kromatičnega roja, ki je rojil v cerkvenem zraku? Najprej sem šel v spremstvu, potem pa sam za vso družino. Odrasli so me spočetka silili vanjo... od vseh najbolj mlajša sestra Margrit, kateri nisem verjel niti toliko, kolikor je bilo črnega za nohtom... Zgnetli so me skozi duri od praga, v katedralo ali cerkvico, med sveče, slike, orgle, potiskali so me na silo, kot da so se prelevili v moje zoprnike iz šole, in v paniki, kot da niso več sami svoji gospodje, ampak le ubogljivi in bojazljivi uslužbenci tega poslopja, Tu je Bog, so rekli... na sredi, kjer je bilo najbolj svetlo. Videl nisem nič. Samo hudo svetlobo kot v kakem močno razsvetljenem kazinu ponoči. In nekakšne kralje s sijočimi peharji in v zlatih plaščih, iz katerih so gledale take stare, grde žnoraste glave, kot jih dotlej nisem še videl nikjer; posebej enega sem si zapomnil za zmeraj, s tako odurnim pramenom las pri ušesih, blond in sivo, kot hijenina griva. Imeli so skrivnostna opravila s hrbtom, obrnjenim k občinstvu. Ko je prepevanje donelo v jami nad njimi, ljudje pa so poslušno brali v zboru iz majhnih ploščic pod steklom in v okviru kot otroci v šoli iz tablic. Kakšen okamenel stvor je bila ta hiša znotraj, hipopotamus, ne samo zaradi oblike, ampak tudi zaradi zvoka v kamenitem trupu... Edino, kar je bilo prijazno, so bile velike sveče, ki so gorele... te so bile tople, čustvene, telesne. Povsem izključeno je bilo, da bi bil Bog v teh natlačenih, smrdljivih lopah dvakrat bolj navzoč kot zunaj, v parku, po poljih, na njivah, ali celo v oblakih na nebu; da bi tule imel nekje v srebrni mizi spravljeno svojo lečo, lornjon oziroma tisto gledajoče oko v trikotniku, s katerim bi natančneje gledal in precenil ljudi, včasih za ves teden nazaj. Odrasli so se šalili, vendar nadvse resno, ker je od njih zaudarilo po strohnelem. Bog ne bi prenesel, da bi se tako pokazal svetu. Saj ni padel na glavo, da bi se vmešaval v tako psevdo-abstraktno predstavo z ljudmi. Ali pa ni vedel, kaj počnejo. Da mu je bilo vseeno, če ljudje so ali niso. Videl sem to, ko so bile cerkve ob delavnikih zapuščene. Nekako so živele same od sebe, trajale so, ne da bi bile zapazile, da ljudi ni, ne da bi opazile, da ljudje so...

Bolj kot v cerkvi je bil Bog zunaj, v steklenih omaricah z malo Marijo zraven katedral, v sohah svetnikov na stebrih vodnjakov, v kapeli z zvezdogledom na Srednjem mostu, na razpelu pred stričevim travnikom v Cegelnici, v kapelici sredi polja na poti v Prečno, kjer smo pri stricu Jožetu orali in spravljali žito, na križu sredi bršljinkega gozda, skozi katerega smo šli vsakokrat po sejmu, v kapeli blizu parne pekarnice v Novih Jaršah, v hišici sv. Roka na zaraščenem Permetovem vrtu, na velikanskem razpelu na Orlah, kjer sva z očetom nabirala kostonj za zabelo... Ti kipi in kipci, majhni bogoslužni kamni, znamenja, kapelice so bile noč in dan, leta nazaj, zunaj, pod milim nebom, pri vsakem vremenu. V nevihtnih nočeh s točo, ki so trajale do jutra, na neznosnem soncu, ko se je ljudem vrtelo v glavi,

v hudih zimah, ko so poginjali prašiči v stajah. Stali so sredi polj, njiv, na pobočju kakor telesa, obredi, kultu, kot sveti psi čuvaji, po samotnih krajih, v pobočjih nad Ljubljano. Jezus na posušenem lesu, Marija ali kateri od svetnikov v skrinjici s šipo ali brez nje, Mati božja in zavetniki za železnimi rešetkami kapelic ali v odprtih fatimskih votlinah . . . vsi so imeli ko belo ali rjavo usnje ustrojeno kožo ali ko raševina scefrane plašče, predvsem pa drugačen izraz in drugačen pogled v očeh. Bolj skrivnosten in svet zaradi noči, ki so jih prebijali med črnimi hojami in zločinci v bršljinškem gozdu; resnično bled, utrujen, izsušen zaradi težkih del na polju; bolj puščavniški, moten, kot obrisana šolska tabla, prazen zaradi osamljenosti na ljubljanskih hribih; temno obrobljen, oster in podganje rdeč, ker so se morali vso noč dajati z ubijalci in zlikovci; kdaj navznoter zasukan pred grehi, ki so jih poslušali iz ust nesrečnikov, ki so se ustavljali ob njihovem vznožju, ali ko kroge, odprte od strahu ali tope, odstopajoče, brez punčic, ker se nihče ni zmenil zanje. Bili so ko ljudje, ki so morali živeti hudo življenje, zapostavljeni, ker so bili sirote, skrušeni, ker so živeli sami, malo zavrti zaradi pozabljenosti, ker so ostajali brez maš, orgel, luči, petja, brez velikonočnih praznikov in božiča, brez prazne opremljenih trum vernikov, brez slave, razspništva, kinčanja. Približeval sem se jim z dvojnimi spoštovanjem: prvo, ker so bili svetniki, in vdrugo, ker so živeli kot jaz brez kakršnihkoli iluzij, vitezi brez konja. V svoji pobitosti so se razveselili, ko so me zagledali, in jaz tudi, ker se pred njimi ni bilo treba sprenevedati. Lahko sem opravil svoj kupček ob zidu ali jim zamenjal rože v glažku in podobno. Pripadali smo drug drugemu, ne da bi nas kak tretji motil. Res, stali so naokrog kot sveti čuvaji, tudi kot bogoslužni kamni, ki so se bili zakotalili iz cerkve. Ampak komu je padlo v glavo, da razen tega ni videl v njih drugega, ta poleg vse svoje pameti ni razumel ničesar.

Ko sem pri prvem obhajilu prvokrat začutil, kako se mi hostija topi na jeziku, sem se stresel, da se bo Jezusu zdaj, ko je prišel vame, nekaj hudega zgodilo; in skušal sem ga potolažiti, ko sem se vračal nazaj v klop, da ga bom potaknil v kak skrit kot v sebi, kjer bo imel mir pred slabimi vplivi . . . In potem je prišlo moje 12., 13., 14. etc. leto življenja, ko se skriva vse, kar nosiš v sebi . . . ko se znajdeš v praznini izza zavese subjektivnega patosa, ki se ne snema, ne trga, v praznini ko potrebuješ sobesednika, kakršnega ni dobiti ne podnevi, ne ponoči. Bog prevzame prostor te naravne potrebe, ki je podobna potrebi po kruhu. V procesu približevanja se oskrbiš z vsemi pripomočki, ki ti jih nudi svet. Marijin vrtec in Jezusova kongregacija, mali krščanski nauk, biblija, molitveniki, rožni vencí, svete podobice, odpustki, sobotne spovedi, nedeljske maše z obhajilom, večerne pobožnosti . . . pridružiš se trumi vernikov, ki jim svet brez molitve pomeni brezumnost in grozo in jim je vera nekaj, kar stoji iznad govora, iznad modrosti, iznad lepote, iznad zmage . . . Tako sem začel verovati v sveti prostor, oddaljenega in ločenega od katerihkoli drugih prostorov, v njeno tišino, ki se je ni dalo vzpostaviti nikjer, ne v hiši ne na jasi ne zunaj ne znotraj, v posveče-

nost njene arhitekture, ki se je povsem razlikovala od drugih stavbnih vrst in brez katere bi bil svet kot ohlajen . . . bil sem ponosen, da brez bojzani in strahu pripadam ogromnemu sakrariju z zvoniki in številnimi kapelami; s prezirom sem gledal na pusto evangeličansko cerkev v mestnem parku, ki je poplitvila globoko in poetično v veri, ali na pravoslavno cerkev v Tivoliju, ki je svojimi kupolami ostala še v barbarskih in poganskih časih . . . ja, katoliška cerkev je bila uravnotežena in najbolj uravnajoča med vsemi veroizpovedmi . . . Kaj je bilo zdaj z Bogom od zunaj, na nebu, v oblakih, v naravi? Naj bi občutil nelagodje in sram zanj, ko sem sédal v cerkveno klop pred Njega? Saj tu je bil isti, samo da ni bil več otročji, v koščkih, nestvaren, ampak dokončen in neposreden, kot da bi iz nebeške misli stopil na zemljo in postal otipljiv, skoraj na doseg rok . . . skoraj, ker Bog ni sistem in za to vedno obstaja nekaj upanja . . . Skušal sem na vse pozabiti in se pomiriti. Kakor tisti, ki se uči klavirja in se mora seznaniti na njem z vsem, od pedala, pokrova, stranic, notnega držala, stolčka do žic, tipk, kromatike, sem v cerkvi po vrsti dojemal vse, kar se je dalo videti . . . luči, oltarje, spovednice, te skrivne omare, stebre, farne prapore . . . verjel sem, da žarki, ki izhajajo iz kamenitih glav svetnikov, niso iz cenene medeninaste pločevine, ampak pravi siji, in da obličja krilatcev okrog oltarja niso zgubančena obličja starcev, kot se mi je zdelo spočetka, ampak posnetki jasnih otroških obrazkov angelov, ki so umrli kmalu kot novorojenčki. Ampak najbolj od vsega sem zaupal in verjel podobam pri oltarjih in po zidu. Molil sem k njim. Nase so me vezali dogodki, prizori, naslikani na njih, upodobljene figure. Hotel sem skozi svetlo naslikano površino kože na obrazih svetnikov, očakov, blaženih prodreti v njihovo dušo, tačas, ko so oni, kot vselej, klečali ob rjavih skalah, z očmi, obrnjenimi v odrpno nebo, ali udarjali z meči navzdol v metežu svete vojne ali razvijali svitke na prsih in kazali na sveto pisavo . . . prav tako, kot sem hotel skozi raskava, brezoblična obličja ubijalcev, lažnih pismoukov, Judov Iškarijotov prodreti v njihovo trdo, ščetinasto bit, ki je njim pomenila dušo. Kaj se je dogajalo pod kožo, nosom, sluzjo, kostmi svetnikov, ki so ostajali na slikah taisti civilisti, ki so molili pred njihovimi oltarji v stranskih kapelah? Hotel sem videti vsako reč drugače, kot je bila videti. So bili blaženi in sveti, lepi zaradi svoje vere v Boga in zamaknjenosti ali jih je Bog izbral, ker so se tako lepi in kristalno čisti rodili, da mu bojo za pomočnike na zemlji? Premikal sem se tako blizu, da sem se z nosom, potem s čelom in slednjič z usti dotaknil stekla na olju in se je na njem od dihanja naredila megla in na sivem ovalu moj pomanjšani obraz, tako sem zatemnil reflekse luči, se zavrtel v globino slike in hkrati vdihaval vonj po materialu spod slepega okvirja in se tako reševal trohnobnega zraka cerkve. Kaj je bilo v dušah svetnikov tisto, da se je na lepem pretrgala ontološka bit bivanja in je nastal čudež? V kakšnem stanju je morala biti duša, da se je uresničilo brezmadežno spočetje in rojstvo? Je morala biti duša taka kot Jezušček na slami, to je v celem? In kako je naredil takšen, kakršen sem bil jaz, da je odpadel njegov zunanji in ostal samo njegov notranji človek? Je to možno v življenju? Ni pomembno, da je človek zaradi goreče vere postal premožen imetnik ali je kot bogataš

izgubil vse svoje hiše in šel v puščavo, važna mi je bila naravna trpežnost duše, njena atomska čvrstost in gostota, obrambna moč brezsnovnosti v njenem jedru. Se je duša pokazala tudi v očarujoči kretnji sredi ljubezni . . . je imela duša sredi najhujšega preplaha prvo besedo, da je zavladala nad kaosom? Kako se je kazala moč duše v roki, ki je nekoga gladila, ker ga je imela rada? Kakšno besedo je zastavila duša med grozovitim pričkanjem in obtoževanjem na sodišču? Kaj in kako je storila, da je človek zvečer zaspal mirno, ni imel morastih sanj in je zjutraj tudi spočit in pripravljen za dan vstal? Kako sta npr. hišnica ali hudobni gospodar spoznala, da je v tebi dobra duša, a v glavi nič zahrbtnega? Kje, kako, v kolikšnem času je žarek iz tvoje duše dosegel drugo? Na kateri ravni se je duša odzivala na naključne in nevarne poglede na ulici? Kako je lahko duša iz »Dober dan« naredila nekaj, kar je bilo podobno sveži sapici zjutraj? Kako je duša v svetniku sprejela pogled na golo babnico, na obilno hrano, na požrtijo, na veliko denarja, na iztrebljanje, na krvave gnojne rane, na bruhanje? Kako se je zadržala ob svinjskih vicih, so ti pomenili trne, žeblje, ki so se zadirali v njeno meso ali le lahne bodice, ki si jih z enim gibom gladko odstranil? Kakšen položaj je zavzela med dvobojem in izbruhom sovraštva – kako je prenesla udarec na levo stran lica, da bi lahko nastavila še desnega? Kako je sveti ali blaženi človek držal konja, čohal ovco, postavljaj ograjo, kopal jarke – kakšen stik se je izvršil med dušo in orodjem pri delu – podobno, kot če bi listal in čital Sv. pismo, ob čemer mu je bilo že vnaprej jasno, da ga bo razsvetlilo? Je pri običajnem dotiku z rovnico udaril neki neviden tok iz nje? . . . Duša me je zanimala, najmočnejši in najnežnejši stroj, notranje uho, obrnjeno zmeraj le v večnost, v stopnjevanje navzgor, v najvišje dosežke.

Duša v življenju. Stvar, ki je, in tisto, kar jo giblje. Vsaka stvar je stvar, ki proizvaja učinke. Eno je, drugo se premika. To pa, kar jo premika, je duša. Zato sem molil k starim, velikim temnim oljem na močnih, starih, zgrbančenih platnih v težkih okvirih ali k nekoliko svetlejšim freskam na stropu . . . celi narodi pri selitvah, na delu, pri počitku . . . in vsi tako snažnih obrazov in svežih rok, nežnih zapestij, rožnatih odsevov od nohtov na blazinicah prstov, kot da krvavijo. Ko sem se začel ukvarjati s slikarstvom, sem na vsakem praznem listu belega papirja videl zmeraj Mater božjo ali Jezusa. Tradicija na listu, v roki, ki je slikala, in v duhu, ki je oboje nadzoroval, je ostala tradicija.

Mislil sem, da so se mi usta izsušila in odrevenela: to je bilo važno, da so se mišice zmatrale; nisem molil v mislih, ampak z ustnicami, polglasno, da sem se slišal, in sklepal roke, da so mi členki pokali; nisem zapiral oči, kajti misli, ki so krožile v temi, so bile nevarne: gledal sem, da bi videl, kje sem, da bi s pogumom, kakršnega je imel sv. Stanislav Kostka, potlačil sramežljivost v sebi in odbil porog okolja, v katerem sem žebrel. Včasih je

nekaj ko os zgrabilo vso mojo amfibičnost, me zavrtelo naokrog, kot lepenkast propeler na nitki... zdelo se je, da izbuljenih oči, s strašnim krikom letim od nekod, iz neke hiše v bregu, da tečem dol, se prevračam, tečem, dokler ne padem v prepad... Brez molitve se sploh ni dalo živeti in pazil sem, da sem vsako besedo izgovarjal razločno, da se ne bi utopil v drdrajoči zborni recitaciji, ker za tak prekršek sem si moral za pokoro naložiti kesanje... Odvaditi jezik, pamet od njenih besed in dejanj, tega ne bi zmožel... Če bi prenehal moliti, mi Bog v meni ne bi odpustil, češ da goljufam, pritegoval bi me nazaj v cerkev, ker je deloval brez prestanka, posebej od določenih urah, pri mašah, tihih ali navadnih, kajti komaj sem stopil iz predverja, me je spet potegnili noter: Bog v meni ni počival... Kdaj pa kdaj sem molil po svoje izmišljene molitve. Skušal sem si jih zapisati, ker sem čutil, da molitvenim obrazcem manjka nekaj osebnega, mojega... a nastalo je sračje gnezdo s približno invokacijo... moral bi se čisto otresti sloga in ritma iz Svetega pisma, da bi kaj veljalo. Ali se naučiti latinščine, ki je bila legitimna govorica Boga, ker je bila usmerjena po njem; latinščina je bila namreč jezik, v katerem, se je dozdevalo, ne govoriš besede za besedo, tako, da postavljaš drugo za prvo in tretjo za drugo, ampak tako rekoč vse besede, ne glede, koliko jih je in kako dolgo trajajo, izgovoriš kakor eno, na en mah, kot božji krik, kot Besedo... Latinščina je bila torej podobna resnici, ki je čista in cela ostala pri Bogu, ker je bila ustvarjena zanj, medtem ko je ostalo človeku samo to nenehno prizadevanje po njej na račun nenehnih zablod... V molitvah sem prosil Boga za svojo dušo, za dušo Gisele, sestre, mame, očeta, prijatelja in sošolca Tinčka Gorenca... Seveda sem ga kdaj prosil tudi za nekatere običajne reči: da bi dobil dober red pri tem ali onem predmetu, da bi mi šlo dobro pri nalogah in spraševanju... vendar v osemdesetih odstotkih nisem bil prepričan, da ne bom uslišan, kajti bil sem v nekaterih vedah in znanjih tako zabit, da mi Bog ni mogel kar takole čez noč podeliti razsvetljenja za eno šolsko matematično uro... Kadarkoli so molitve dosegle zenit, sem jadrno spet pogrnil: recimo, da sem masturbiral, bolj iz živčnosti kot iz strasti, da sta se tam zgoraj znašla poželenje in askeza v tako tesnem paru, da so vsi čvrsti, trdi elementi v meni postali na mah mehki in tekoči. To je pomenilo, da mi ne eno ne drugo nič več ne pripada, da so vse molitve in pokore od prej nič vredne ter da moram znova začeti z askezo od začetka in v hujših okoliščinah kot doslej. Tako sem prek greha spoznal vse o svetu in greh (kesanje) je ustvarjalo moj odnos do sveta... veliko prej, preden sem se sploh začel ukvarjati s književnostjo. Bili sta torej dve ravni v življenju: ena gibljiva, živahna, ko sem grešil in se nisem videl, in ena negibna, brezčutna, ko sem se kesal in se videl. Tu pa tam sem se zaprl v sobo, si slekel srajco in se za pokoro prebičal s trstiko za iztepavanje kožuhovine. To je bilo smešno in neumno, ker sem bil grešnik in je bila palčka umetna pomoč, s katero naj bi se dvignil k tistim, ki jim je bilo vnaprej odpuščeno v cerkvi ali so bili po naravi čisti. Če pa me je zbolelo in je iz dolge odrgnine na rami pritekla kri, me je pograbil jok in šele lastne solze so me prepričale, da sem odkritosrčen. (Seveda sem kmalu odkril, da je moja iskrenost ozir. resnico-

ljubnost sicer naravna ne pa moralna.) Ko bi me domači zalotili, bi se ujezili, ker bi bil to le dokaz, da znam ubogati, vendar ne njih, marveč *nekoga tam zgoraj*... in imeli bi prav: bila je malopridnost in izdajstvo nad njimi samimi... Na spoved sem se pripravljaj kot na najhujši zdravniški pregled. Bal sem se spovednic, teh kajžic v cerkvi, iz temno rjavega položčenega lesa, z durci, sprhnelimi zastorčki, gosto rešetko, lepljivo od številnih grehov, zgovorjenih skozi kvadratke med letvicami. Bile so na videz podobne godalom, čelom denimo, ali celo mrtvaškim vozovom z angeli na vogalnih stebrih, predvsem pa so bile skrivna in skrivnostna zavetja, ki so jih grehi in zločini otrok, starih, mladih, moških, žensk, dobesedno prilepile k tlom in zidu cerkve z večtonsko težo železniškega vagona. Skušal sem povedati vse. Lahko bi se zaupal Bogu v sebi, ki ti je odvzel grehe, živ pa tega ni zmogel – ali pa, ti skrivnostni črni Jezusovi služabniki so to zmogli. Ko sem znojen molil pokoro in je duhovnik stopil iz spovednice in si brisal z robcem pot, sva bila oba, on, ki se je oddaljeval utrujen od mojih grehov, in jaz, ki sem vroč in olajšan sedel v klopi, vsak po svoje povsem odkritosrčna prava podoba popolne enakosti... V tem obdobju so mi bili od vseh stvari v cerkvi najbolj pomembni duhovniki, nisem jih spustil iz oči... opazoval sem jih povsod, ne samo v cerkvi, tudi zunaj, okrog župnišča, v kongregaciji, na igrišču, na ulici, ko so švigali sem in tja v svojih črnih sutanah... bili so specialisti, posebni zaupniki, zadržani vedeži. V posebnih verskih šolah in semeniščih so se morali dokopati ne samo do bistva božje eksistence, ampak tudi do znamenj božje navzočnosti, ki jih je Bog pustil in razpostavil na zemlji, da bi jih lahko odkrili njegovi najizbranejši somišljeniki in apostoli. Proces učenja in odrekanja je bil dolgotrajen in težak: z železno voljo so se morali popolnoma predati svojemu platoničnemu cilju, spoznati logiko, moralo, življenje svetopisemskega ljudstva in zasebno življenje čudnih prerokov iz Stare zaveze, vso vedo, imeti pa so morali tudi srečo in intuicijo, to sta bila dva pomembna pogoja za čudež in uspešno zagotovilo na poti preizkušnje, po kateri so se približali tisti stvari, skozi katero jim je Bog dovolil videti košček nevidnosti na oni strani megle... mogoče je bilo to znamenje tako drobno kot na pokopališču, kjer je špranja med tlemi in nagrobno ploščo pričala, da mrtvi ni več spodaj, ker je odhitel v univerzum... Verjel sem, da se mora tudi meni prikazati nekaj – ne čudež, to bi me spravilo v popolno nesigurnost – ampak le znamenje, da se moja duša tudi premika. In med petnajstim in šestnajstim letom se je zgodilo: v cerkvi, z vrha ladje, sem začutil, da se je med dvema pramenoma okenske svetlobe, ki sta se križala, spustila od zgoraj vrv, kosmata, seštukana, z vozli, ki je seveda nisem videl, ker potem bi lahko, denimo, bila tudi vrv od zvona – ampak spustila se je, nevidna v svoji lastni materialnosti, ko sapa, ki jo povzroči padec svinčnice, in je izhajala naravnost od vrha, iz neba in rahlo trepetala. Ni je bilo opaziti z očmi in ravno to je bilo tisto, kar mi je hotelo s svojo vibrirajočo nesnovnostjo pokazati: da izhaja od takrat, ko še ni bilo časa ne prostora ne snovi, in to v trenutku, ko je Bog to troje zaznal v svojem navdihu in se je zatem brž lotil dela. To je bilo približno tako, ko če se ti na lepem nekaj posveti, izdihneš sapo ali jo

potegneš vase od razburjenja in začneš delati. In kaj, če je le tisti v meni prenesel to predstavo vame in ne tale v cerkvi? Ampak saj ni bilo mogoče, da se na nekom, čeravno je bil že milijardič kopiran, ne bi poznal rahel dotik, ko je Bog prvič naredil človeka. Tako sem razumel to prikazen.

Verjel sem v čudeže, ki so se zgodili nekoč zdavnaj, pred našim štetjem in po njem in po Kristusovi smrti, kot sem verjel vse, kar se je zgodilo mojim domačim in drugim pred mojim rojstvom, kot da je legenda. Verjel sem v prvi vrsti v Božje dete, kajti vsak novorojenček je bil eno samo srce, nekoliko manj v dvanajstletnega Jezusa, ki je pomagal Jožefu pri tesarskem delu, malo več mladoletnemu Jezusu, ko je v shodnici učil pismouke, ker otroci, to sem vedel, lahko veliko naučijo starejše . . .

Malo pred dijaškimi (šesttedenskimi) pobožnostmi sem s sošolci pomagal čistiti in pometati cerkev in jo tako spoznal od blizu. (Osupnile so me pajčevine in prašne steklenice od firneža za glavnim oltarjem, kot da so to hrbtna stran in slepi okviri kakšne kulise na odru). Malo pred tem, nekega jutra, pri zgodnji maši pri frančiškanih sem vskočil za strežnika namesto bolnega ministranta. Prišel sem zarana in si ogledal zakristijo: omaro z oltarnimi prti, pulte s kelihi, na zidovih in v stojalih mašne plašče za vse vrste obredov, v kotu pocinkan sod, rezervoar za blagoslovljeno vodo z medeninastimi pipicami, ki je ležal na kladah. Ko je prišel pater, zelo buden (že od ene zjutraj je bil pri skupni molitvi v kleti), sem mu s kolegom ministrantom pomagal obleči mašno oblačilo. To je bila moja prva strežba in soministrant mi je obljubil, da mi bo šepetal. Obred z obhajilom je bil v stranski kapeli sv. Antona Padovanskega za delavce, ki so imeli zgodaj službo. Nisem znal vseh odgovorov v latinščini. Tudi pravočasno nisem prenesel knjige na drugo stran oltarja in pozvonil v pravem trenutku. Na hrbtu sem čutil oči petnajstih ali dvajsetih vernikov. Nikoli ne bi mogel streči pri glavnem oltarju. A to ni bilo tako važno: celo uro maše sem imel občutek, kot da plavam v tuji beli srajci v nebeški višavi in stopnice, knjiga, zvonček, koraki, ki sem jih moral delati, koleno, na katero sem moral poklekati, so se mi postavili na pot kakor zemeljske ovire . . . Strežnik mi je šepetal, a vse se je slišalo, in razumel sem narobe zaradi odmevov v ladji, kjer se je pričel glavni obred . . . to je bila slaba služba božja in vedel sem, da ne bom zanjo. Posledica tega je bila, da sem odslej pri šolskih in drugih mašah pozorno opazoval ministrante, ki sem jih dotlej v srcu zmeraj nekoliko zaničeval, ker so se mi zdeli dvoličneži in prilizovalci.

Naš katehet, ki je vodil duhovne vaje, nas je po procesiji (med njo smo naglas molili rožni venec vso pot od Vegove gimnazije do cerkve na rakovniškem griču) peljal na obisk v samostan, k očetom beraškega reda. Katehet je bil tudi slikar, zato sem se malo bolj navezal nanj. Večji del je slikal Mater božjo z detetom in ta olja razstavljal v oknih Katoliške knjigarne v Frančiščanski ulici (notri pa je bilo vse polno njegovih). V prehodnem prostoru samostana je stala steklena vitrina. V njej so bile razstavljene knjige, male diplome, zlati lovorjev venec (s tribarvnico, čeprav je bila

okupacija), papirnati šopki in rokopisi pesnika Silvija Sardenka. Koliko umetnosti je dovoljevala cerkev in kakšno? Bile so pesmi, posvečene Mariji, samo ena, ki je delovala kot upornica, je govorila o kmečki puncu, vendar verni, da je bila bolj podobna Devici Mariji pred obiskovanjem kot pa mlademu podeželskemu dekletu. To so dopuščali. Vendar je smela pesem biti samo taka ali so jo spregledali, ko so jo nekoč davno (fin prah je ležal na knjigah) obesili v vitrino? Ali so rekli: devetindevetdeset odstotkov nabožnih in en odstotek posvetnih pesmi? Kaj je za njih bila prava in kaj lažna umetnost? Nisem kaj dosti zaupal pesmaricam, sladkim in abstraktnim izrazom v okrašenem tisku, sakralnemu slogu, ki se je vzdigoval iz »ozke ječe zemlje«, kot je dobesedno pisalo na enem od starih papirjev. Pesmi se niso nič razlikovale od boljših ornamentalnih tekstov v naznanilih na cerkvenih vratih. V navadnem jeziku si moral dolgo iskati, da si našel naraven izraz za svete reči. V navadnem jeziku nisi mogel povedati vzvišene resnice o trpljenju, ki se v svoji negibnosti nikoli ni obnovilo, ampak le o takšnem trpljenju, ki je bilo kot razbita steklenica, razdrobljena na tisoč koščkov, tako da te je enkrat zbolelo tukaj, drugič drugod, te enkrat zgrabilo za telo, da bi ga zatem pustilo in se lotilo duha, se ločilo še od tega in se zagrizlo v častilakomnost, da je vse postalo senzacija za senzacijo željne bedake itd. itd. . . . Trpljenje je celo življenje krožilo po človeku, nikoli se ni rodilo samo enkrat iz enega razloga in se končalo z njim (kar oboje je bilo pri Bogu), ampak je sproti nastajalo, umiralo in nastajalo, ker se je zmeraj še kod našel kak drobec črepinj . . .

Sošolci smo se za duhovne vaje zbirali na klopici ob Gradaščici (za pridige in molitve v Trnovem) ali ob sobotah in nedeljah pri kroglah pod Marijinim stebrom (za spovedi in obhajila v Šentjakobu) . . . Tole so bili moji najtesnejši tovariši iz šole: Kemperle, vitek, visok, z brčicami kot Erol Flynn, Mikec v volneni kapi s cofom, droben nizek kakor otrok, Banderlc, zmeraj v očetovih oblekah, velik in debel kot bančni direktor, in jaz, v kratkih hlačah pravi mulc. Spovednice, ki so se mi zdele nekoč podobne skrivnim omaram, so postajale zdaj podobne nekakšnim šafotom v gledališču, dolgočasnim mučilnim napravam, rutinskim govornim celicam. Stali smo v vrsti in vsak, ki je šel noter, je pohitel, da ga ne bi drugi predolgo čakali. Ko sem zagrnil zavesico in pokleknil, me je v temi spet obšel čar samote in konfesije. Vendar spovedniku nisem mogel povedati niti četrte stvari, ker sem ga malo pred tem videl, ko je stopil v spovednico ali ker je v temi pred menoj sedel nekako živ, z usti, vekami, lasmi, slino, ki sem ga spregledal in mu nisem več verjel, ne zaupal. O, kakem prijaznem starcu, človeku, ki je bil dober, ker je tičal v njem resnični Bog, bi ob belem dnevu in iz oči v oči priznal vse, kar sem imel na duši in še rad bi se pogovarjal z njim o svojih težavah . . . ampak temule tule . . . ne! Sicer sem pa vse povedal Bogu, kar mu je šlo, če že sam ni vsega vedel . . . Moji trije sošolci so rekli, da pri spovedi priznajo same navadne reči . . . da so kleli, da mame niso ubogali, da so prepisovali naloge itd. Najbolje je bilo spovedati se samo takih praznih stvari, brez substance, irealnih mehurčkov na umazani vodi, če si hotel vsaj malce obvarovati sebe in svojega intimnega Boga . . .

Naš katehet – slikar, ki je vodil tudi kongregacijo, me je kdaj pa kdaj zavoljo duhovnih vaj, kongregacije ali različnih shajanj pošiljal s sporočili in po opravkih v župnišče. V trnovsko, kjer je bil sedež kongregacije. To župnišče je imelo na hodniku na stotine sobnih lip, pri Frančiškanih so bile sobe široke in nizke (in patri prijazni, dobrodušni), šentjakaobska duhovnija je imela lepo ograjo iz kovanega železa in svetilne buče na presledkih stopnic. Bil sem radoveden, kakšni so duhovniki v zasebnem življenju, ko niso zaposleni s cerkvenimi opravili. Doslej sem tako spoznal samo enega, župnika v prečniški fari na Dolenjskem. Sedel je na skednju in zapisoval vreče s semeni kakor kmet. Vendar to ni bilo nič nenavadnega, ker smo se vsi ukvarjali s kmetijstvom. Tule v mestu pa nisem bil samo razočaran, marveč presenečen. Duhovniki so bili oblečeni kot za doma, v kamižole iz klobučevine in štrahaste sobne halje... komaj so mi odgovorili na Hvaljen Jezus... brez besed so vzeli listek ali me mrko in oholo poslušali, kar sem jim imel povedati... eden je sedel za pisalno mizo kot strog odvetnik... drugi je nergal v svojem naslanjaču ko razvajen igralec po predstavi v svoji garderobi... nekdo, slišal sem ga, je kričal s svojim lepim, pridigarskim glasom, drugi se je razburjal v kuhinji in ropotal s posodo... eden mlajših kaplanov je odrival in odganjal stranke, stare ženice, ki so ga nadlegovale s prošnjami in prtički ali so posedale kdove zaradi česa po hodnikih, kadarkoli sem prišel. Človek je to, kar je v prostem času, ne pa, kar je po poklicu ali v službi. Žlebarji in krovcji, ki so bili ves dan na strehi, so se potem suvali na pločniku. *Igralec iz naše hiše, ki sem ga videl v predstavi v Frančiškanskem gledališču, kjer je grozljivo zaigral brezsrčnega, neizprosnega tožilca, je bil hud, a dobrodušen pijanček. Tudi sošolci so bili doma drugačni kot v šoli. Tega nisem razumel. Človek je lahko sam ali v družbi, vendar je zmeraj isti... Ampak duhovnik bi moral biti drugačen, potem ko je opravil obrede in svoje cerkveno delo, v katerih je bil tako in tako večidel Bog. Plemenitost, ki bi se kazala v njegovem vsakdanjem življenju, bi morala, če ne od njega, izhajati od človeka v njem, ki je bil boljši in njegov vzor. Tega bi moral zmeraj postaviti iznad sebe in nikoli iznad drugih. In to bi lahko storil z lahkoto, celo z občutkom sreče, ker v plemenitem zgledu ni nikoli rivalstva, ne zavisti, ker mu je vsako vplivanje tuje, nepotrebno, neznosno... Seveda so bili tudi prijazni duhovniki, eden debel, rdeč, s klobučkom, župnikov pomočnik, drugi star, blag, eden morda starček z deklislim obrazkom, spoznal sem v njem kanonika izpred škofije, je bil tako velik, kot jaz... Ustavil me je in zaprosil, če imam pri sebi kako sponko, ker se mu je raztrgala gumbnica na koretlju... Ja, mogoče, sem si rekel, sem jih morda narobe videl, tako kot sem gledal druge ljudi. V človeku je črn škrat, ki vidi črno. Mogoče, če bi se kdaj do kraja odločil, da bom odslej zmeraj vse povedal pri spovedi, bi prestopil mejo in postal svetleč se človek in ne bi ničesar več videl tako, kot je potekalo pred mano.*

Po šestnedeljskih pobožnostih sem stopal v cerkev kot v oviro, v prazno, navadno hišo. V meni se je zgodila neka napol mitična, napol racionalna – teološka sprememba. Znašel sem se na razpotju: po eni strani se je naselila v duši absolutna zavest, zavest brezkončnosti, zavest Boga in

božjega, razodetje, ki mi je naložilo odgovornost za vero v Boga, kar je bilo doslej zgolj domena cerkve, po drugi strani pa je ostala cerkev, njena veličina, povzdigovanje, njeno umerjeno hrepenenje... Zdaj so me motili tisti, ki so po ves dan kot kipi v oltarju sedeli pri mašah in v pavzah med njimi v klopih in z zamaknjenimi obrazi molili, kot da jim iz ust leze bel angelski nakit; in ki so potem, zunaj cerkve, tako zamaknjeni bili tudi v življenju, rezervirani za nikogar; a še huje so učinkovali tisti, ki se jim je že v predverju razdrobilo vse v tisoč zoprnih, hihitajočih se, bruhajočih smehkov. So bili preračunljivi ali kaj jim je bilo, da so celo uro zaverovano prečepeli v cerkvi. Nekoč sem videl nekoga, kako leži na stopnicah pred glavnim oltarjem, na trebuhu, z razkrcenimi nogami in z glavo, zakopano med roke, v črno oblečenega in tako negibnega, kot da je tja nekdo čez stopnice nepazljivo vrgel svojo večerno garderobo. Bilo je nespodobno, če je duša prisilila telo v tako pretirano pozo, če ne že napuh. Duša je imela vso pravico kriviti se, krčiti, raztezati, kakorkoli se ji je že zahotelo, od veselja ali tegobe, ni pa imela pravice razkazovati se takole z mišicami, kot da je na kakšnem telovadnem nastopu. Ni mi bilo všeč, naj je bil obup še tako nevzdržen, da je skrušena duša terjala, da telo v cerkvi ždi v klečeči drži s povešeno glavo ali leži, kot je bilo dolgo in široko, kot da bo s tem pridobila večjo površino, s katero bo lahko ujela vsak žarek božje milosti. To je bila požrešnost, lakomnost, kajti tudi duše drugih so imele pravico do svojega koščka usmiljenja. Tako lego si lahko naslikal – in potem so ljudje sliko še zvesto posnemali! – ali si se tako z vsemi štirimi od sebe vrgel doma na tla, če te ni bilo ravno sram pred samim seboj; ampak takole pod ogromno oltarno podobo z istim prizorom nastopiti s samoto svoje duše v podučevanje?... Ali: slišal sem med molitvijo rožnega venca, kako so nekateri z glasom in drugačno melodijo preglasovali druge ali zavijali na svojo stran, da bi jim drugi sledili, ker so hoteli biti prvi že zdaj. Nekateri so prihajali v cerkev kot njeni zaupni agentje v civilu: imeli so svoja mesta v klopi, ki jih nihče ni smel zasesti, včasih ploščice z imeni, svoje molitvenike z odpustki, iz katerih ni smel nihče drug brati, nekateri celo svoje roženkrance, bele za hčerke, modre za sinove, zataknjene na kaveljčkih pod klopjo. To ni bilo v zvezi z nikakršno plemenitostjo Rešnjega telesa... Gledal sem oboke in stene, glavni oltar, za katerega sem vedel, kako nemaren je zadaj, kakor gledališka dekoracija, a to ni bilo pomembno. Ker si v cerkvi sproti pozabljal vse... svetilke na verigah, zidove iz mešanih vrst marmorjev in spovednice, zlate okvire, različne barve plaščev, kapitele v obliki mehkih sedežnih blazinic s cofi, vso to božjo pričujočnost v svetu umrljivih, in spet sem imel občutek, a zdaj dognan, da je to bolj podobno nekakšnemu okrašenemu kazinu, plesni učilni ceremonialni dvorani... nekaj, kar s svojo preveličano opremo ne bi smelo ne razburjati, ne pomirjati ljudi. Ne, tu ni bilo Boga, da bi vzdržal svojo kozmično napetost, ogulil se je tako, da si moral paziti, da je ostal v tebi nedotaknjen in si ga celega odnesel ven... ali pa je skozi obraze krajevnih vernikov dobil zadirčen, lokalni izraz. Cerkev je bila muzej, v katerem se celo razpostavljeni svetniki niso počutili dobro...

(Konec prihodnjič)

Lojze
Kovačič

Kristalni čas

(Poglavje iz knjige)

Pekel, vice, nebesa. O tem smo se sošolci pogovarjali na klopci ob Gradaščici. Saj to je bilo kot ječa ali logorji... Gonars, Dachau, Mauthausen, kjer so te mučili do smrti, kot karantena, v kateri so te odbirali za pot v keho ali domov, v svobodo. Se je splačalo za isto, kar je bilo že na zemlji, mučiti se in se pripravljati? Takšno ureditev onstranstva si je lahko izmislil samo sadist... Mussolini, Hitler, Stalin... Tega se

ni mogel domisliti Bog, ki je ustvaril vse v imenu resnice, ki je bila nad njim, in je zato vse vedel in videl vnaprej. To je bila samo okrutna metafora o posmrtnem življenju duše, kot je bila metafora vse, do česar so se dokopali ljudje pri iskanju in predstavljanju Boga... tudi v umetnosti je bilo enako, v knjigah, filmih, slikah. Ni bilo še fantazije, ki bi nebo in zemljo zvezala v pravo zvezo. Kaznovanje, vicanje, nagrada, kakšna okrutna, prostaška in sladkobna shema! Bog je ostal nedosegljiv v svoji megli... pod svojim nebom na nebu, v divjini, kamor še ni stopil nihče, v človekovi globini, kjer je bil prav tako neulovljiv. Vse prisposodbe o njem so bile plehke in kratkotrajne. Samo trajale so, že stoletja in stoletja dolgo in milijoni cerkvenih dostojanstvenikov, ki so imeli čedalje manj zveze s Stvarnikom v svoji duši, je živelo od religije in so bili zainteresirani, da z njo imponirajo drugim in sebe same ohranijo v tej veri... Če hudo grešiš, se ne znebiš Boga. Še bolj se zapleteš v njegove vezi. Še tak perverzen zločin, ki ga je kdo zagrešil, mu ni pomagal, da bi se bil otresel Boga, ampak ga je skozi ohlajeni in uničeni svet, katerega je povzročil on s svojim početjem, pripeljal le spet pred vrata, pred ogromno meglo, za katero je bil On. Bog v cerkvi je bil nula, v življenju številka. Bog v duhovniku je bil propaganda, v zločincu hrepenenje. Lahko bi v nedogled našteval: take štirioglate resnice, ampak duša ne mara konceptov, definicij, abstrakcij, duša hoče živeti v sredi med konkretnim in abstraktnim, in to oboje hkrati.

In zatem je prišel konec... I. 1945 je izbruhnil čas, ko se je iz ust velikega J. V. Stalina razlegalo, da so vsi... delavci, ključavničarji, dekleta iz Ljudske kuhinje, uslužbenci, moški, ženske... vsi navadni ljudje, ki jih doslej nihče še opazil ni, ljudstvo, v resnici prikriti geniji. In da so komuni-

sti, sekretarji part. celic, narodni heroji, partizanski borci iz host, ki so se topli zoper izdajalsko cerkveno gosposko, v resnici tisti, ki bi si zaslužili svetniški obstret, če kaj takega sploh obstaja... in da je vera opij za ljudstvo, ker Boga ni in da bo odslej umeščen namesto njega v oltar naše zavzetosti človek z veliko začetnico... To zadnje me je spomnilo na dogodek z jakobinci, ki nam ga je mesec dni pred koncem vojne pokazal katehet s skioptikonom na steni telovadnice: golo prostitutko v mašnem plašču in jakobinski čepici s trikoloro, ki so jo revolucionarji ustoličili v glavni oltar notredamske cerkve v Parizu... In zdaj se je zgodilo isto... Vdirali so v cerkve in župnišča, cele množice, jih zapirali ali obkrožali z demonstranti, jih pustošili ali odvzemali... cerkev jezuitov je postala prvo Filmsko proizvodno Podjetje Triglav, uršulinski in Vincencijev samostan dom dijaške mladine, kapela pri Šentpetru plesna dvorana, zavod sv. Cecilije Dom borcev... Rušili so kapelice, ki so jim bile napoti, pulili so znamenja ob podeželskih cestah... tradicijo je bilo treba izruti s koreninami vred, da bi pripravili parcelo za novo rast... sredi noči so v trojkah prihajali v škofije, da bi odgnali s seboj duhovne... Prihodnji škof je ribal stranišče stražarjem v štabu VDV bataljona, ki je zasegel gostilno pri Florjanu... kanonike in stare župnike so zapirali v italijanske bunkerje in zabili vhode s plohi, mlade kaplane pa v bivše Baragovo semenišče... eden redovnikov je po dvajsetih dneh brez kruha in vode umrl od vročine, priklenjen v leseni podstrehi ene od hišk v Streliški pod gradom... Revolucija, privlačna in nasilna v svoji mladosti in lepoti, ni mogla nikomur ugajati, tudi ni marala ugajati... »Vi, oholi,« je govorila, »ne mešajte se z nami. Imate neko posebno dušo, nimate skupne duše«... Duhovniki, ki so si upali iz svojih župnišč, so se na lepem znašli v javnosti, ki ni bila več v njihovi, ampak v neki docela tuji in neznani deželi... Fajmoštri v svojih črnih talarjih in celuloidnih ovratnikih, frančiškani v kutah, sandalih in tonzurah, redovnice s svojimi belimi kokošmi na glavah so na ulicah zbužali smeh in porog, naj so se še tako tiščali hiš ali pazljivo in obzirno stopali skozi mesto kot tujci v novem svetu... To te je bolelo in žalilo, kajti najsi si bil mlad in še tako razburjen nad prijatelji, prihodnostjo, lastnim življenjem, skozi dušo je še zmeraj potekalo nekaj, ves čas, stalno, večno... kaj? čemu? iz kakšnega razloga? – to je on, mladenič, vedel najmanj... Cerkve, semenišče sv. Alojzija na Poljanah, stolnica... kakšna načičkana, neuporabna, dvakrat mrtva arhitektura, ki se je znašla sredi epohe komunističnega socializma!... Zvoniki in kupole, ki so štrlele v nebo, proti soncu, so se na ulicah majale na oslabelih nogah v svojih temeljih... samo starci in starčice so še zahajali pod njene slove... Ampak potem je začel počasi prihajati preobrat... natanko kot po kakem psihološkem učbeniku ali zgodovinski čitanki... zgodovina je zoprna, ponavljajoč se fenomen, od katerega se človek ne mara ničesar naučiti, zato ker je tako star, oduren, ubijalski prfoks... Revolucija in stari red pa sta odvekomaj preprosto »nemoč« in »še kar močna sila«... Po političnih procesih, usmrtitvah, ideoloških pogromih, po tem, ko se je razkrilo, da človek vpricho sistema, ki je predpostavljal svet, nič ne velja, če ne pripada novemu družbenemu razredu... in še to tistemu prav na vrhu, kjer so se odločale

bitke... se je v skupni duši vse obrnilo... Komunistem je kot vse ideologije dotlej strl svojo lepo duhovno direktivo pod kolesi lastne oblasti... Na lepem je cerkev postala to, kar je bila nekoč, nevtralen teritorij in pribežališče, kleriki pa edina vojska, ki je lahko parirala poziciji... in ljudstvo, ki bi se priključilo tudi potresu, čeravno bi propadlo v njem, je pohitelo k njim, samo da bi zajelo spet sapo... Cerkve so bile spet tople in polne, pobožnosti so znova potekale sredi množice vernikov... ob hladnih delavnikih so v njih na skrivaj krstili otroke in pri posebnih mašah, ob nenavadnih urah, so se poročali pari... prvi duhovniki v vijoličastih plaščih z brevirji in kadilnicami so se prikazali v javnosti na čelu pogrebnih povork in imeli zadnjo besedo nad rakvijo v odprti jami... Oblast je pričela prestrezati in vračati udarce: gradila je stavbe, ki so bile višje od zvonikov, zasajala mlaje, ki so presegali farovže. Postavljala je spomenike in zgodovinska »obeležja« po dolgem in počez in jih odkrivala na zborovanjih, z govori in godbo, pijačo in plesom. Neki partijski intelektualec, ki je bil nekoč nad vse veren, je predlagal, da bi te vojne spomenike morali imeti za kapelice NOB, da bi se popotnik moral ustavljati ob njih in pomislil na padle, kot so nekoč verniki postajali, da bi molili pri bogoslužnih kamnih. Če bi ga slišali tisti, ki jim je bilo to namenjeno... prav rad bi videl, da bi vsi ti partizani, talci, mulvodci, dezertarji, ujetniki, ubiti, zakopani v gomilah ob gozdovih, za minuto vstali in nemarnežu posvetili menzo na obrazu... In če bi se na cerkvenih žegnanjih kdaj prikazali tudi oni drugi, z ravnic, polj, roških vrtač, kjer ni ničesar, kjer ni nikogar več... iz vseh tistih gomil, »kjer je zakopan človek« ali »človek, ki je umrl« s svojim, pomilovanja vrednim smislom, s svojim velikim smislom, s tuljenjem, z ječanjem, prosjačenjem, jokom... nihče ne ve, kdo so, koliko jih je, kdo je, – kar je tako grozno poniževalno, obupno, da se ti vsa civilizacija, ves ponos, ta prekleta osovražena lastnost, zasuka, zaniha v glavi. Grob je tisti, katerega smisel nas bo požrl, pokopal, kot bo porazil civilizacijo do kraja... Vendar se zdaj slišijo, so se slišali na površju zvonovi in orgle v stereofoniji siren, topovskih salv, plehmuzik, raket in v njih si prav dobro razločil njun samostojni, neodvisni glas. Nenadoma se je izkazalo, da obstaja brez števila župnišč, čeprav se njihovo število ni povečalo, prej skrčilo, da stojijo podružnične cerkve na vsakem griču, farne cerkve na tem in onem hribu, da so samostani v najlepših krajih, da proštije in stolnice od vekomaj stojijo v središčih vseh mest... Da se verovanja nadaljujejo kot v nekdanjih časih, da ljudje obhajajo božič ob jaslicah in jelkah, in veliko noč z butaricami in pirhi, da procesije na telovo potekajo resda le okrog cerkve, vendar z vsem nekdanjim bliščem, da na veliki šmaren doni petje do cest... da je ljudi in vernikov toliko, da na gosto stojijo okrog cerkve... strnjena množica, stari, mladi, ženske, vse faze razvoja vključene in vibrane, prava muzika! Cerkev ni bila samo nekaj globokega, poetičnega, ker je s tradicijo ogrevala svet, ampak je postala zanimiv poraženec, asket-arestant, ki je bolj kot kdaj prej izžarevala atraktivnost svoje mladosti in skrivnostno privlačnost svoje mlade duše... In tako sem se po dvajsetih letih prvokrat približal cerkvi in iz radovednosti prebral prvo oznanilo na njenih vratih in prve časopise, ki so jih prodajali

na mizici ob puščicah za miloščino zraven preplavljenih kropilnikov... in skoraj da nisem verjel samemu sebi: v oči so me zbudle iste besede kot pred dvajsetimi, tridesetimi, petdesetimi leti, isti izrazi, pri katerih se mi je obračalo v želodcu že takrat... isti ritem invokacije, ista zamejenost na dogmo kot takrat... kakor da Cerkev v zasvinjani povodnji, ki jo je s trpljenjem in poniževanjem preplavljala okrog in okrog, ni našla iz svoje šibkosti moči in prenikavosti, da bi bila prišla do novega sijaja, novega duhovnega odkritja, novega kakovostnega človeka, tako rekoč rešila stari dialektični rebus »dobiček iz izgube«... ne vpeljala drugega občevalnega jezika za ljudi, nove, tekoče pastoralne govornice... nič. Noben prenovljen, vitalen pogled na zakone kozmičnega reda, na pripetljaje časa, noben Jezusov protiudar besu, sovraštvu, zavisti, nepotrpežljivosti, ki se je poloteval ljudi, nobene pozornosti za nepojasnljivost nekaterih skritih reči. Bog je še zmeraj ostal v cerkvi pri molitvah na istem mestu, kjer sem ga pustil, čeprav so duhovniki maševali ob oltarju, obrnjeni k ljudem, ga niso pustili ven, ko je ravno to terjal od njih kot njihov legitimni duhovni prispevek njemu in svojo zaobljubo, da bi njegova resnica postala človeško trajnejša, bolj izkušena, da bi lahko prosto umirala in se v svoji občutljivosti na novo rojevala... Nobeno spoznanje skozi golo percepcijo življenja, nobena občutljivost in globina, noben osebni primer za življenjski vzor, nič tenkovestnejša od prej, nič takega, vsaj na kratko omenjenega, kar dosežeš z zdravim razumom in običajno logiko... notranje razsvetljenje... nobene neomejene besede za nesrečnike, zaslepljene, za norce, za brodolomce iz tega časa, za filozofe, mislece, za najbolj pobožne bednike – kmete, nobenih stopnjevanj za dogajanje nižjega in višjega doseganja resnice... nobene skrajnosti in možnosti v čisti resničnosti, skratka, *ničesar od življenja*. Svoji negibnosti in napakam sovražnikov se je zdelo, da se je morala cerkev zahvaliti, da je obstala, ne svojemu življenju ali obnovi nespremenljivega. Bog je ostal iz kamna, kot malik. Vsi otroški strahovi, mrščavice, kašljji, pokore, zatajevano kihanje so se me ponovno lotili, ko sem prebiral teh nekaj številck cerkvenega časopisa – vse, od uvodne besede, podpisov k fotografijam, nasvetov bralcev, razmišljanja do pastoralnih objav itd. Šel sem torej k prijatelju, odličnemu pesniku, kristjanu, ... spoznala sva se ob neki priložnosti l. 1961, on se je želel seznaniti z menoj, jaz se ne bi upal, ker je leta po svojem padcu z oblasti veliko trpel in takega človeka pustiš pri miru... šel k njemu, da bi ga povprašal, kaj je s t. i. obnovo negibnosti v Cerkvi... Cerkev je pač država, je rekel, in to stara država in ravna kot država (kar zadeva celibat, abortus itd.), kar pa, se onega, obnove tiče: Božja volja je brez sprememb, ne teži enkrat k temu, drugič drugemu, kajti potem Bog ne bi bil večni. Nič, kar je spremenljivo, ni večno. Vendar v prvotni večnosti Stvarnika je (ne da bi kdaj želel zdaj to, drugič ono), kar je od vsega početka bilo: vse, kar je hotel, je hotel na *isti mah in za zmeraj*... torej tudi to, kar zdaj je... Tam so bili tudi drugi intelektualci, prijatelji – kristjani, tisti koščati jezikoslovci, ki se jim zdi, da se ves svet vrti okrog njih, in oni drugi, frivolni, okrogli, s klobučki, vsi s črnimi aktovkami in kmečko govornico... kadarkoli jih kaj vprašaš naravnost, povesijo oči

– zoprna katoliška navada, ki je v krvi ali organizaciji vernikov in Cerkve, kot da bi se vsak na hitro hotel posvetovati z dogmo v sebi in ujeti zase kar se da koristen napotek – vsi v celem nekoliko podobni zalotenim tihotapcem v obmejnem pasu pod stražarjevo komando »vstani« in »sedi« Rekli so, da je prosta volja Boga, da nič, kar je spremenljivo, ne vpliva na njegovo znanje in ostaja brez vsakršnega učinka na večnost hoteli so mi še govoriti o tem, kaj pomeni »biti slovenski kristjan« itd. – to me ni več zanimalo in sem šel.

Bilo je kasneje, okrog l. 1970, ko sem s prijateljem S. obiskal njegovega sošolca, župnika v Š. Znamenita fara, v kateri je službovalo dosti uglednih duhovnikov, znanih gospodarstvenikov, prenoviteljev slovenskega denarništva, bančništva, kmetijstva Po dolgem času sem se spet znašel v župnišču, stari, močno zidani hiši, kjer se je vse svetilo od snage in nege nekaj desetih gospodinj, ki so upravljale farovž skoraj stoletje nazaj. Noč na nedeljo sem prespal v sobi, namenjeni prenočevanju cerkvenih vizitatorjev. Bila je zračna in čista, malo kičasta, z roza in svetloplavimi zastori, skoraj dekliska, s klečalnikom in brevirjem, s posteljo, tako ozko in trdo, da se na njej ne bi dalo ljubiti, ampak le zdravo spati. Zjutraj so me zbudili zvonovi za prvo mašo pet metrov od okna malo čudno so klenkali, kot da so poškodovani Župnik je bil nekaj mlajši od mene ravno je kosil travo pred skednjem, ko smo se prejšnji dan pripeljali in pri priči mi je bil vsč. Bil je eden tistih duhovnov s podeželja, ki imajo oči za ljudi, a znotraj, v sebi so nekoliko po mestno zadržani. Malo smo posedeli, ko so ga poklicali h kmetu, bolnemu na smrt, ki se je ponesrečil v kamnolomu. Privezal je zabojček z zadnjim oljem na sedež, se ogrnil v polivinil in se odpeljal dvajset km daleč na motociklu v hrib. V fari je imel na skrbi čez trideset tisoč duš. Popravljal je župnišče in obnavljal cerkev, posebno zvonove, ker jih je bila med vojno zadela granata in so padli iz zvonika, kajti tam je bilo med vojno domobransko mitralješko gnezdo. Delo v gospodarstvu in dušnopastirstvo je opravljal sam, razen ob nedeljah, ko je imel pomočnike za podružnične cerkve; hkrati je imel še katehezo za otroke Pokazal mi je učilnico z zemljevidi Svete dežele, izdelke in risbice otrok nekaj malega sem mu svetoval iz svoje skušnje in mu dal nekaj primerkov, ki sem jih prinesel s seboj, da bi lahko otroci pri svobodnih dejavnostih po veronauku z lahkoto izdelali nekatere stvari s preprostim gubanjem papirja Povezati etično z estetskim je star prijem, ki daje celoti celoto. Vsako leto je dvakrat odhajal v Ljubljano na izpite enkrat iz tekoče pastoralne teologije, drugič iz prosto izbrane teme (naravoslovje, filozofija itn.) to pot se je pripravljaj na skušnjo iz relativnostne teorije duhovnik pač mora imeti znanje o vsem, po čemer ga ljudje sprašujejo Nisva govorila o Cerkvi in o Bogu. O fundamentih plemenitosti, o čemer se je veliko razpravljalo itd. Ko sem zinil kot zmeraj kaj zares nepremišljenega, se je samo prisrčno pomirljivo posmehnil partijec »ne bi bil več sedel z mano za isto mizo«, ko bi ga takole pogladil proti dlaki, ampak bi me

zasul s psovkami... Zato sva govorila samo o življenju na kmetih in tisto, kar lahko doseže kmet ob svojem delu z zdravo logiko in običajnim ljudskim razglabljanjem. On je bil, se mi zdi, s svojim značajem in življenjskim primerom boljši zgled sosesi kot z vso pobožnostjo in pastoralo. To, da je opravljal obrede, je bil ceremonial... vendar, tako sem ga razumel, lahko očarljiva globina svetopisemskih besed v pridigah nudi vaščanom tisto zunanje na njih, kar se je njim samim smejalo ko otroku... Ampak, kot sem že rekel, govorila sva predvsem o tem, kako je moral ob delavnikih skrbeti za trideset tisoč duš (-10 odstotkov nevernih) sam, brez pomočnikov... In ko je v dveh letih zatem uredil vse v Š., so ga prestavili v D.; tu se je moral vsega lotiti znova od začetka: postaviti novo duhovnijo (to pot z učilnicami in dvorano za shajanje) in obnoviti (znotraj in zunaj) tristo let staro cerkev; zanj mu je N. P. - v slogu svojih jasnih otroških ilustracij naredil tudi novo okno za prezbiterij. In tako sem prišel kot nekoč s prijateljem J. S., njegovo veselo ženo in B. na obisk, da bi si ogledali obnovljeno faro. In tam, pri njem, je sedel mlad diplomiraneec teologije, ki je bil od nedavna na praksi v župnišču... Čeden dolgin, tako se mi je zdelo, belolas, belih trepalnic v kavbojkah pisani srajci, puloverju v barvi zelene pivske steklenice. Mlad in zagnan kot prožina. Le okoli ust mu je plaval ves čas tak posmeh en masse, kot se reče, nič naklonjenega odpuščanju. Na vsako vprašanje je odgovoril dobesedno iz dušnopastirskega geselnika ali vskočil v tem obsegu... Bog, božje, sveto ali »o tem govori 6. zapoved«, »to je proti 3. zapovedi« itd... zmeraj kot v nekakšni blodnji zanosa, v zagonu moči. Govorili smo o tem in onem... o primerih takšnih in drugačnih... ležerno, po kosilu, zgolj kot o snovi... o skupnih znancih, ki so šli narazen po mnogih letih zakona, o samomorih nekdanjih vosovcev, o t. i. »izstopih iz sveta« mladih študentov, o drogah... nič enostransko, zgolj material, nobene ideje, bogvari... »In veste zakaj se je tako dogodilo?« me je vprašal ob nekem primeru in me fiksiral s svojimi bledimi (»brezovimi«) očmi pod belimi obrvmi. »Zato, ker ni tisti niti malo čutil Boga.« In naprej: »Zato, ker so pozabili na Boga, zato, ker ne znajo več moliti, zato, ker je nastal »horror vacui« brezvercev, zato, ker so izločili krščanski nauk, moralo iz šole... po vsakem stavku, natančno in hladno kot z ledenim pozitivističnim železom, ki je naslednik inkvizicijskega ognja... Župnik, dobra duša, je gledal ob vsakem izpadu v mizo. Novopečeni duhovnik, na izkušnji v župnišču, naj bi ostal, dokler ne bo pel prve maše. Ni bil bister, ampak skoz in skoz indoktriniran. Taka žival, ki sedi poleg tebe in ves čas laja in renči. Sam sem bil mogoče tak, iz druge skrajnosti... »gola resnicoljubnost brez morale«... nekoč. Lažje je prenašati mlečnozobega cinika. Snoba. Ignoranta. Pišmeuharja. Gospodovalnega računalničarja... V semenišča se večidel odpravljajo otroci revnih in vernih družin, ki drugam nečejo ali ne morejo, ne prav bistri in iskreni, šibkega duha, vendar zvesti. Podobno je na šolah za miličnike. Enako je z akademijami za poklicne vojake. Torej vsi, ki te bojo duhovno učili in vodili, vsi, ki bojo pazili nate in te zapirali, ki te bojo branili ali izdali, s svojimi topovi, skovani v kolegijih »skupnih duš«, so ljudje majhnih sposobnosti, kratkega obzorja, rahitič-

nega duha, skromnega razgleda po stvareh življenja... beži, dokler še moreš. Torej vsi ti bodo pastirji ali vodniki nadarjenemu in marljivemu narodu, njegovi fizični in duhovni eliti, ki bo smela to dobo označiti šele postskriptum, potem ko bo ta, nošena na hrbtih povprečnih, že izginila za obzorje... Človeka ima, da bi vse te vojske na kakšni poljani nagnal eno proti drugi, da bi se pobile med sabo... In zakaj ne? Usoda jih bo pazila, ker niso imeli drugih talentov, da se napijejo krvi in potem mirno ležejo v grob... In tej družini se bojo pridružili politiki, ti glavni kuharji Narodnih kuhinj, pa šolmoštri, »ki imajo radi, da imajo radi otroke«, pa tista večna mondana glota, ki se želi obleči v haljo »bele magije«, da bi vas zdravila in z devetindevetdesetimi napačnimi diagnozami spravila na oni svet... Kakšen cirkus iz šem in spak in med njimi porazno komaj 0,03% resničnih talentov, ki jih je tako težko odkriti, ko iglo v senu... In kaj bi se zgodilo, če bi jih zamenjali oni »pravi«, iz elite? Bolje ne. Prvič, nihče med njimi ne zaupa nikomur, ker pozna sebe. Drugič: sila pozicije in opozicije sta močnejši od duha. Stvar ne bi bila drugačna, kot če pešec sede za volan in besni na pešce, dokler enega ne povozi, in ko izstopi in postane znova pešec, z železnim drogom grozi šoferjem in jim razbija vozila... Iz dialektike, tega morja prikazni, nihče ne pride živ, če se enako prijazno, pomirljivo, odpuščajoče, pristrčno odločiš za dve stvari hkrati... razen, no razen, da vsemu ne pokažeš hrbta in greš v puščavo... Ampak zdaj je že čas, da vstanemo in si ogledamo novo okno v prezbiteriju... Cerkev je zares velika, vendar deluje bolj vaško kot trško, ker močno diši po senu, hlodih, živini... Čudno, najmanj štiriinpetdeset velikonočnih nedelj in štiriinpetdeset svetih večerov nisem stal ob gorečih svečah v cerkvi in najbrž tudi v prihodnje ne bom, razen če... Kakšna telesna okornost, nesproščenost se me loteva po tolikšnem času. Ne vem, kako naj se obrnem, kako naj stojim. Kakšna nakaznost v telesu! Nekoč je bil to moj »topli dom«. Ne pomočim prstov v umazano vodo v kropilniku, ne prekrizam se, niti po »turistično« nakazano... Ne sklenem rok... a glej! vsi drugi držijo roke sklenjene kot nekoč, navada iz včerajšnjega je privrela v današnji dan... Pustiti pogledu, da prosto plava... ne sklanjati tilnika! ne odmikati oči od Najsvetejšega. In ker vsega tega, kar so me nekoč učili in sem nekoč znal, ne počnem in se premagujem, da bi počel ali se spomnim ozir. hočem pozabiti, kako je bilo, ali mi ne pade v glavo, kaj sem tedaj počel, so moja drža, dihanje, kretnje, hoja po cerkvi neznansko izumetničena in nakazna, prava klovnijada, kot da stopam v gojzerjih čez parket plesne dvorane ali se mi stopala zvijajo navzgor od žerjavic pod podplati... Glava toga, a noge bingljajo. Kot da lomim v sebi dirigentsko paličko. Kaj bi moral narediti zdaj, kar sem pozabil malo prej? Pozabljeno in ohranjeno štukam skupaj. Svetnik na sliki me gleda. Kateri? In tale, pred katerim sem se ustavil v prijazno skromni kapeli? Nabornica, bradat, lasje, zalisci, brki vse ena sama lasulja, in na tonzuri oglata čepica? Inkvizicija? Za kaj in komu je zavetnik? Spoznam ga seveda, sv. Juda Tadej. Patron študentov. Drobne zahvale so obešene okrog njega, po zidu in na stebri... Tudi sam sem molil k njemu in obesil zahvalo v okviru od sestrinega ogledala pod njegovo sliko... In tako se

obrnem, da bi šel ven... ampak moj odhod se zavleče... grem in grem ven, toda ne morem priti ven... željo imam, da bi zavpil, ne morem, sklenem, da se vrnem nazaj, v prezbiterij, kjer sem prej stal z drugimi pod novim oknom, grem, da bi našel drug izhod, a že ni nikogar več tam – so šli vsi v zakristijo? Grem ven in ven in ven in končno sem zunaj... Pod milim nebom. Ja, ne prenesem, da bi tam notri takole napel, da ne bi bil jaz sam v celoti svoj... čisto drug, to že, a ne napol... V glavnem ne prenesem, da bi bil več od petnajst minut ločen od sebe... jaz sam, ne-spojiljiv, »solo« s celim organizmom uravnoteženih napak v duši... ko se nekaj priplazi vanj, kar ni v soglasju z njim, je konec, nastopi nered... Zato sem se odrekel vsemu, ne samo »Petrovi skali«, ampak tudi koncertom, omizju somišljenikov, prijateljem, obiskom v gledališčih, Mali drami, redakcijam, mitingom in njihovim oratorjem... Sredi poletja lani denimo smo šli B., Tina in jaz s plaže k znameniti cerkvi z odprtim zvonikom med skalami, a nismo mogli noter. Na deski sta bila prečrtana moški in ženska v kopalnih oblekah. Edini in najpomembnejši nad glavnim oltarjem je bil orjaški goli Jezus Kristus na orjaškem križu. Gol, da lahko kaže rane in žeblje, ker je bil obsojen na eno od običajnih usmrtilvenih naprav tistega časa. Če bi bil kamenjan, bi bil tudi gol, vendar bi moral pred kaznovalci stati razprostrtih rok. Če bi ga obglavili, bi bil v kuti, vendar bi narobe obrnjeni križ še zmeraj figuriral križ... Hodim okrog cerkve. Kakšna razlika je med mano, ki kot obseden hodim po razlago iz kvantne fizike k nekemu petorazrednemu naravoslovcu, in med kmetom, ki vsako nedeljo pobožno odide k maši v kako podružnico, da bi dobil Boga? Nikakršne, le da sem jaz v minusu... Kaj je v naši deželi dragocenejše od cerkve? Da niso morebiti čitalnice! Gradovi? redakcije prvih »Čbelic«? Ampak cerkev je stara, stara, saj župnik in mežnar nista več za rabo, če je vse na njej zanemarjeno, razpadlo, krhko. Vendar je samo v njej toplo in za mnoge je še zdaj. Zakaj je v njej toplo, ko je povsod hladno? Tu so pokopavali očeta, mater, sestro, mene bodo mogoče, tu so bili otroci krščeni in prejeli prvo obhajilo, tukaj se bodo poženili... V njej se je in se bo zgodilo vse, kar je pomembno. V njej so se ljudje naužili toplote... Grem od nagrobnikov (1789) do konca grička... pod njim je zdravstveni dom... do njega pelje asfaltna cesta... župnik je spretno zbarantal, da so jo speljali med cerkvijo in župniščem, kjer so jo malo razširili, in tako je dobil ploščad za parkiranje in shode... To so mu očitali. Duhovniki so zmeraj barantali, a le za 1 desetino, vendar so jim barantanje najčešče očitali tisti, ki so barantali za 9 desetin... A glej – iz stranskega vhoda je že stopil prihodnji dušni pastir, v kavbojkah in koretcu, zaskrbljen, ker sem prehitro odšel iz cerkve. »Ste videli, kako je slikar, kljub pretiranemu modernizmu, ki ga osebno ne odobravam, našel...« »Boga, ne?« sem zavpil. Umolknil je v zagonu zanosa in moči, da se mi je zasmilil, a je že spet odprl kljun, da sem brž potlačil sočutje. Vprašal sem: »Ali veste, kaj je nad Bogom?«... »Bog je najvišja resnica!« je odvrnil, kot da bi rekel »dober dan«. ... »Ne«, sem rekel »resnica je nad njim. Ker če Bog ne bi izhajal iz resnice, ne bi bil Bog, in vse tole bi bilo...« in zaokrožil sem otročji recitativ... luža, notri pade kuža.«

Vržem se na posteljo, ko pridem domov, utrujen, ne da bi mogel zatisniti oči. Ne gre. Bom vzdržal? Človek vlačí to globino, tisto temo v sebi, v kateri je vse polno brezobličnih, nepoznanih paralel, rib, zverin, med njimi tudi Bog, in se je ne more rešiti. Ta globoki žakelj nosi, kamorkoli gre, in v njem je, čimbližji je konec, čedalje bolj živahno... kaj bo, ko se ga bomo enkrat že zaživa znebili in rekli: Hozana rešeni, »svetli« smo? Sveti Avguštin pravi, da je Bog bolj večnosten od večnosti, drugače je tudi ne bi mogel ustvariti; in da večnost lahko pretrga, kadarkoli se mu zahoče, ne da bi za to ukinil sam sebe... nekaj takega smo že slutili. Ustvarjalno življenje je edino opravilo za bivanje, brez njega je obup... Zato smo v namoti zmeraj z Bogom. Zato ležimo in se v samogovoru pogovarjamo z njim, ker je on tista velika ura in edini, ki se lahko dotakne ali raztrga zaveso, za katero čemi naša globoka subjektivnost, patos subjektivnosti... Bom vzdržal? Kaj naj storim? Se mi bo posrečilo? Neko prepričanje je v tebi, da njegova volja odgovarja. Zelo objektivno, zelo ledeno, zelo strastno, da se ti misli zgostijo in dobivajo poseben ustroj... ne zidovi ne institucije ne prijatelji ne njihovo prepričevanje ne vzdržijo njihovega napora. Stopaš skozi ta vrata, druga, tretja, na slepo, ne da bi izbiral. Skozi ena iz ravnodušnosti. Skozi druga iz čudne brezvoljnosti. Skozi tretja iz sočutja. Skozi četrta iz hvaležnosti. Skozi peta iz pohote... In ves čas je Bog poleg. Ker je pravičen, se s tabo vred meče v najhujše blato, v najvišje užitke. Vendarle ne on tebi, ti se mu moraš pokazati vsakokrat. Tako se etična vprašanja prelivajo v estetska (govoril sem že o tem) in ta spet nazaj, da nastane celota, da se vsaj z njo za nekaj časa obvaruješ raztrganosti sveta. Vse drugo – narediti Boga vidnega, otipljivega, prisotnega, dokončnega v igri imitacij, religij, sistemov, simbolov – je kič, ki kot tujek od zunaj vdira v tvoje verovanje, v tvojo leno, brezoblično, avtonomno globino. Ljubimo, kar je narejeno »dobro«, ne, kar je »lepo«. Radi imamo tisto, v kar »verjamemo«, ne ono, ker »občudujemo«. Itd. Ko zdajle ležim in skušam za lase privleči na svetlo vse, kar je pasjega v meni, da bi razkrinkal svoje videze, da bi lahko »gola svinja« zaplesala na odru pred vsemi, da bi sparal zaveso subjektivnosti in bi dobili vpogled od znotraj, je to ravnanje enako ravnanju onega poljskega moralca, ki je ubil svojo ženo, pa tega ni prenesel. Čeprav so uboj »ovrednotili« za nesrečo – ženska je pomivala okno in zgubila ravnotežje – se je po petih letih prijavil policiji in priznal. Čemu? »Nisem si več upal pogledati v oči svojim otrokom«. Če je kak dokaz za obstoj Boga, potem je ta najvažnejši.